

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR

A TÖRÖK HÓDOLTSÁG EMLÉKEI MAGYARORSZÁGON

SZAKDOLGOZAT

FÖLDTUDOMÁNYI ALAPSZAK

Készítette:

Gulyás Zoltán

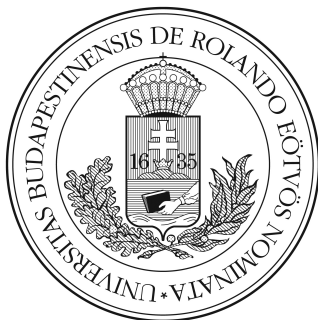
térképész és geoinformatikus szakirányú hallgató

Témavezető:

Dr. Gercsák Gábor

egyetemi docens

ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék

Budapest, 2010

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS	3
1.1. A témaválasztás indoklása	3
1.2. A dolgozat célja.....	3
2. A TÉRKÉPMELLÉKLET ÁTALAKÍTÁSA.....	8
2.1. A Tabán földrajzi név eredete.....	8
2.2. A Tabán földrajzi név előfordulásai	9
2.3. A térkép vázlat elemzése	15
2.4. A számítógépes program bemutatása	18
2.5. A színes térképmelléklet	18
2.6. A fekete-fehér térképmelléklet	30
3. A TÖRÖK MONDAKÖR TÍPUSAI HELYNEVEINKBEN	33
3.1. A téma térképi ábrázolása	33
3.2. A török elleni harcok emlékei.....	38
3.3. Értéktárgyakhoz fűződő emlékek.....	41
4. A HÓDOLTSÁG ÉPÍTMÉNYEI HELYNEVEINKBEN	44
4.1. A téma szemléltetése térképen	44
4.2. A hódoltsági építmények emlékei.....	48
5. ÖSSZEFOGLALÁS	54
6. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	55
7. IRODALOMJEGYZÉK	56
8. MELLÉKLETEK.....	57

1. Bevezetés

1.1. A témaválasztás indoklása

A kiváló magyar orientalista utazók leírásai már az általános iskolai tanulmányaim idején felkeltették érdeklődésemet a keleti nyelvek és kultúrák iránt. Főként azok a művek érdekelnek, amelyek a keleti népek és a magyarok közötti kapcsolatokat vizsgálják. Különösen nagy hatással voltak rám Vámbéry Ármin munkái, azok közül is a magyar–török rokonságot érintő feljegyzései.

Jóllehet a magyar–török kapcsolatok rendkívül gazdagok és szerteágazók, a legtöbb embernek elsőként mégis a török hódoltság eseményei jutnak eszébe. A másfél évszázados oszmán jelenlét az elfoglalt magyarországi területek életében jelentős változásokat hozott, melyeknek emlékeit leglátványosabban a fennmaradt korabeli építmények őrzik. A törökökkel való tartós együttélésünk bizonyítékai a kultúránkban is fellelhetők: a korabeli keletkezésű művek mellett a hódoltság időszakának történéseiből számos irodalmárunk és képzőművészsünk merített ihletet és ötleteket. Igen nagy jelentőséggel bírnak a hódoltság emlékeit őrző földrajzi neveink is, hiszen egyrészt nyelvünk értékes részét képezik, másrészt pedig – kifejező értékükből adódóan – sok esetben könnyebbé teszik az adott terület korábbi állapotának, valamint az ott élt emberek életének és gazdálkodásának vizsgálatát.

Dolgozatom témájának megválasztásakor elsősorban az a szándék vezérelt, hogy térképészeti eszközök segítségével mutassam be a magyarországi török hódoltság időszakát. Mivel az eddigi tanulmányaim során a földrajzi nevek témaköre áll hozzám a legközelebb, erre a célra a hódoltság emlékeit őrző földrajzi neveink keletkezésének vizsgálatát és ábrázolási lehetőségeinek áttekintését találtam a legalkalmasabbnak.

1.2. A dolgozat célja

A különféle könyveket és tanulmányokat átnézve gyakran tapasztalhatjuk, hogy az egyébként jó minőségű papírra nyomtatott, ízléses kötésű és – ami a legfontosabb – gazdag és értékes tartalommal rendelkező művek jelentős részéből hiányoznak az illusztrációk.

Mivel az emberek többsége vizuális beállítottságú, egy jól sikerült ábrának fontos szerepe van: könnyebbé teszi a fogalmak gyors megértését, és sok esetben jobban rávilágít a lényegre, a térbeli és időbeli összefüggésekre, mint a bonyolult magyarázat. A vizualizáció által az információ befogadása gyorsabbá, egyúttal hatékonyabbá válik, így a közölt ismeretanyag

tartósabban rögzül. A szemléltetés a megjegyzésre jótékony hatást gyakorol. Lélektani megfigyelések szerint az emlékezés tartóssága a képi ábrázolás során akár 30-40%-kal is növekedhet. Azonban nem elegendő csupán befogadni a benyomásokat, információkat, hanem ismereteink rendszerezésére is szükség van. Erre a célra kiválóan alkalmasak az olyan szemléltető ábrák, mint például az összefoglaló diagramok, táblázatok és természetesen a térképek.

Ha egy kiadvány adatsorokat közöl bizonyos települések eltérő időpontokban vizsgált lélekszámáról, akkor például oszlopdigrammok segítségével egyszerűen és látványosan szemléltethető a népességszám növekedése vagy csökkenése az eltelt idő függvényében. Vagy például ha az országgyűlési választások idején, egy adott szavazókerületben leadott voksoknak az egyes pártok közötti megoszlását egy kördiagramon ábrázoljuk, az sokkal szemléletesebb és gyorsabban áttekinthető képet nyújt, mintha csak egyszerű számadatokat tüntetnénk fel.

Jelentős szemléltető szerepük van a művekben elhelyezett térképeknek, de még a térképszerű vázlatoknak is. Például a történelmi témájú szépirodalmi művek olvasásakor igen hasznosnak tartom, ha a kiadványhoz olyan térképeket is mellékelnek, amelyeken nyomon követhetem a szereplők földrajzi helyzetének változásait; vagy ha a műben előforduló összetettebb földrajzi adatok felsorolása mellett térképek formájában vizuális segítséget is kapok azok megfelelő értelmezéséhez. A magyarországi török hódoltság témakörében folytatott kutatásaim során számos kiadványt tekintettem át, melyeket abból a szempontból is megvizsgáltam, hogy milyen térképi illusztrációk és megoldások találhatók bennük, illetve elgondolkodtam azokon az ábrázolási módszereken is, amelyek segítségével az amúgy gazdag tartalmat még hatásosabban és szemléletesebben lehetne kifejezni. Nézzünk erre példákat!

Amennyiben a török kori Magyarország életébe szeretnénk betekinteni, akkor ehhez kiváló forrásként szolgál az *Evliya Cselebi török világotutató magyarországi utazásai (1660–1664)* című, több kiadásban is megjelent kötet, amelyben részletes leírásokat olvashatunk a hódoltságbeli településekről, az akkoriban fennálló építményekről, s mindezek mellett a szerző a hódoltsági élet számos eseményét is megörökítette az utókor számára. A mű magyar fordítása könnyen érthető, felépítését tekintve időben jól követhető, viszont az első kiadásban nincsenek illusztrációk. Ez talán azzal magyarázható, hogy a kötet ezek nélkül is igen terjedelmes. A mű második kiadásának borítóján már szerepel illusztráció: a fedlapon egy várostrom látható, de nem derül ki a helyszíne, illetve a hátlapon egy tájkép – vagyis a szerkesztő díszítésként használta a kort idéző ábrákat, azonban ezeknek nincsen tartalmi elemük. Ugyanakkor a leírások annyira érdekesek és bőségesek, hogy – meglátásom szerint – a mű érthetőségét és élvezhetőségét tovább fokozná, ha ábrák, elsősorban térképek is szerepet kapnának benne. Hasznos kiegészítést jelenthetnének a térképek, hiszen így a leírás olvasásával egyide-

júleg láthatnánk az utazó által felkeresett városok földrajzi helyzetét, s mindemellett – a különféle ábrázolási módszerek segítségével – a hozzájuk kapcsolódó egyéb információk is megjelenének. A térképeken például mozgásvonalakkal jelölhetnénk, hogy Evlia Cselebi mikor és milyen irányban haladt utazásai során, bemutathatnánk, hogy melyek voltak a fontosabb települések törökkori megnevezései, továbbá az utazó által szolgáltatott adatokat térképi jelekkel szemléletes módon ábrázolhatnánk. Nem növelné a vaskos kötet terjedelmét, ha mindezt a könyv borítójának belső oldalain helyeznék el.

A magyarországi oszmán jelenlét bemutatását segíti Hegyi Klára *Török berendezkedés Magyarországon* című munkája is. A kötetben hasznos adatokat találhatunk többek között a hódoltsági területek adózásáról, a várakról és azok katonaságának vallási-etnikai összetételéről is. Noha a munka nagyrészt az adatok szöveges ismertetéséből áll, a megértést és a rendszerezést segítik az egyes közigazgatási egységekre vonatkoztatott adatok táblázatos megjelenítései, amelyek jó alapot jelenthetnek tematikus térképek készítéséhez is. Különösen szemléletesnek tartom a könyvben fellelhető színes miniatúrákat, melyek a török világ életéből származó jeleneteket örökítenek meg. Térképek azonban sajnos ebben a műben sem szerepelnek.

1. ábra: A budai pasa fogadja a császár követét, 1628. Illusztráció a követségi titkár útinaplójából (Forrás: Hegyi Klára: *Török berendezkedés Magyarországon*)

A hódoltsági időszak eseményei után kutatva egy olyan tanulmányra leltem, amely tartalmát illetően rendkívüli módon elnyerte tetszésemet. Szabó József szegedi professzor *A török hódoltság néprajzi és nyelvi maradványai földrajzi neveinkben* című kötete egy gazdag gyűjtőmunka eredménye, melynek tanulmányozásához nagy lelkesedéssel és érdeklődéssel fogtam hozzá.

A munka a módszertani kérdések tárgyalását követően településenként ismerteti azokat a földrajzi neveinket, amelyek keletkezése valamilyen módon a török hódoltság időszakához köthető. A nevek mellett tömör, de könnyen érthető leírások utalnak a kialakulásuk történetére. A szerző azzal is hasznos segítséget nyújt, hogy a földrajzi neveket – keletkezésük eredetének megfelelően – jól elkülönülő kategóriákba sorolta. Ezek a következők:

1.) A török hódoltság néprajzi emlékei a földrajzi nevekben

A) A török mondakör típusai a helynevekben

- a) Harc a törökkel
- b) Kincsmondák (A kincses-kőkecske)
- c) Harangmondák
- d) Törökökkel kapcsolatos építmények és emléküik megőrződése
 - Alagút, ház, híd, lyuk, pince, vaskapu
 - Földhányás, mesterséges domb vagy halom, temető
 - Forrás, fürdő, kút
 - Mecset, templom
 - Őrhely, őrtorony, sánc, vár

B) A hódoltság idején elpusztult nevek emléke

2.) Oszmán-török nyelvi hatásra visszavezethető helynevek

- Oszmán-törökből (közvetlenül vagy közvetve) átvett helynevek
- Oszmán-török eredetű, ma is ismert köznevekből keletkezett helynevek

3.) Népetimológiával keletkezett helynevek

A kötetben ugyanakkor csak egyetlen fénykép szerepel, és hiányoznak belőle az ábrák, amelyek szemléltető szerepüknel fogva az olvasó számára segíthetnék a gazdag tartalom jobb megértését és rendszerezését. Az áttekinthetőség szempontjából nem igazán szerencsés, hogy a szerző az egyes témákon belül a hódoltsághoz fűződő földrajzi nevek előfordulási helyeit megyénként tagolva adja közre. Ennek következtében nehezebbé válik a nevek közötti keresés. Például a törökökkel kapcsolatos építmények és emléküik megőrződését tárgyaló fejezet-

ben, a nevek felsorolásakor Vésztő (Békés megye) után közvetlenül Mezőtárkány (Heves megye), majd Vértesszőlős (Komárom-Esztergom megye), Tápióság (Pest megye) és Balatonendréd (Somogy megye) következik. A keresést lényegesen megkönnyítené, ha a kötethez egy névmutató is tartozna, amelyben betűrendben elhelyezve valamennyi település fellelhető volna.

A munkához egy egyszerű melléklet is kapcsolódik, amely egy térképvázlat. Ezen viszont mindössze azoknak a településeknek a nevei vannak feltüntetve, ahol a Tabán földrajzi név előfordul.

A térképvázlatot szemlélve támadt az a gondolatom, hogy hasonló térképek elkészítésével lehetségessé válna a kötetben szereplő további földrajzi nevek előfordulási helyeinek bemutatása is. Úgy vélem, ha ezeket – a szerző által létrehozott kategóriák figyelembevételével – térképeken is szemléltetjük, az nagymértékben hozzájárulhat a hódoltság emlékeit őrző földrajzi neveink, illetve azok létrejöttének és elterjedtségének megismeréséhez. Dolgozatommal ezt a célt szeretném szolgálni. A könyvben található térképvázlatot az eddigi térképészeti ismereteim birtokában megpróbálom jobbá, szemléletesebbé átalakítani, másrészt további térképek készítésével igyekszem hasznos kiegészítést nyújtani a kiváló tanulmány számára. Céлом egyben annak a meggyőződésnek az igazolása is, hogy a kiadványok értékét jelentősen növeli, ha a szerkesztők esetenként kartográfusokat is bevonnak a kiadvány előkészítésének munkálataiba.

Dolgozatom első felében a tanulmányban szereplő térképmelléklet átalakítását mutatom be. A munkálatok részletezése több fejezetrészből tevődik össze. Elsőként a könyv alapján összefoglalom a Tabán földrajzi nevünk keletkezését, mert ez segíti a név előfordulásainak, elterjedésének értelmezését; ismertetem kutatásának rövid történetét és előfordulási helyeit. Ezt követően beszámolok a Tabán földrajzi névvel kapcsolatos saját gyűjtésemről, tanulmányozom és térképészeti alapon értékelem az eredeti mellékletet, majd röviden bemutatom a térkép kiegészítése és átszerkesztése során alkalmazott számítógépes programot. Mivel nincs mindig lehetőség arra, hogy a térkép színes példányban jelenjen meg, a Tabán földrajzi név előfordulási helyeit bemutató térképet kétféle módon szerkesztettem meg, annak megfelelően, hogy a későbbiek folyamán színes vagy fekete-fehér változatban fog-e megjelenni.

A dolgozat második felében két fejezetet szentelek a tanulmány alapján készített további két térképem leírására, végül a záró fejezetben összegzem munkám tanulságait.

2. A térképmelléklet átalakítása

2.1. A Tabán földrajzi név eredete

A tanulmányban felsorolt földrajzi nevek vizsgálata során szembetűnik, hogy a török hódoltság emlékeit őrző helyneveink közül a legnagyobb számban a Tabán és annak különböző változatai (pl. Tabány, Tobán, Tobony) fordulnak elő.

A Tabán név eredete utáni kutatások kezdete egészen a XIX–XX. század fordulójáig nyúlik vissza. Elsőként Melich János adott magyarázatot a név kialakulására. Elgondolását egy kéziratoss helységnévtárban található leírásra alapozta, amely szerint a Tabán a törököknél katonai városrészt jelent, s az elnevezés csak olyan városokban alakult ki, mint például Buda vagy Fehérvár, amelyek hosszú ideig viselték a török igát. A leírás azt is megjegyzi, hogy a 'taban' szó a törökök nyelvén talpat jelent. Mivel az oszmán-törökben meglehetősen gyakran fordulnak elő a testrésznevekből alakult helynevek, Melich János véleményét sokáig helyesnek tartották. Úgy gondolta, hogy a Tabán földrajzi név magyarországi elterjedésében jelentős szerepet játszott a XVI. századtól kezdődően hozzánk betelepült szerb lakosság. A 'taban' szó jelentése a mai szerb nyelvben is talp. Munkájában említést tesz arról, hogy hazánk azon területein, ahol létezik Tabán, ott a török pusztítás óta volt, esetleg még ma is van szerb lakosság, s ezek a lakosok nevezték az emelkedések mellett, esetleg hegy alatt elterülő sík térségen, tulajdonképpen hegylábbon vagy inkább 'hegytalpon' épült városrészt a török eredetű 'taban' szóval. Ezt a felfogást a török világ két jeles kutatója, Fekete Lajos és Kakuk Zsuzsa is elvetette. Az utóbbi szerző szerint ugyanis nem minden Tabán fekszik hegy vagy domb oldalában, és a Tabán olyan helyeken is előfordul, ahol sohasem laktak szerbek. Ez utóbbi a könyv térképmellékletéből is azonnal kiderül.

A Tabán földrajzi név eredetére vonatkozóan Fekete Lajos *Budapest a törökkorban* című munkájában egy új gondolatot vetett fel, amely szerint az elnevezés az ott elhelyezkedő cserzőműhelyekhez köthető. A törökök a cserzőtelepeket 'Debaghane'-nak, 'Tabakhane'-nak nevezték. A törökök között élő balkáni szlávok ezt a nevet 'Tabahan'-nak, később a magyarok Tabánnak mondták. Így tehát a Tabán helynevünket nem a 'talp' jelentésű oszmán-török szóból kell származtatnunk, hanem a 'tímártelep' jelentésű 'tabaqhane' szóból.

Kakuk Zsuzsa véleménye szerint a Tabán elnevezés minden bizonnyal a török bőriparosok emlékét őrzi, s a hódoltság korában mindig a város egyik külterületét jelölte. Mivel a bőr feldolgozása sok piszokkal és kellemetlen szaggal járt, ezért a török tímárok a város szélén vagy a városon kívül állították fel cserzőműhelyeiket. A török világ elmúltával a cserzőte-

lepek elpusztultak, a város terjeszkedett, s a Tabán, amelynek ma már csak a neve emlékeztet egykori szerepére, a város belterületévé vált, mint ahogyan az a budai, esztergomi és szegedi Tabán városrész esetében is megfigyelhető. A név keletkezését illetően megemlítendő, hogy egy XVII. századi térképhez csatolt leírásban a budai Tabán helye 'Tabahan'-nak van jelölve. A 'Tabahan' formából pedig a szokásos egybeejtéssel már igen könnyen létrejöhett a Tabán alak.

A Tabán földrajzi név oszmán-török eredetét megerősítik a megyei, járási és egyéb helynévgyűjtemények adatai, a bennük közzétett Tabán elnevezések nagy száma, földrajzi elhelyezkedése és a hozzájuk kapcsolódó néphagyomány is. A Tabán jelölte falu- és városrészek szinte minden esetben a szóban forgó település szélén helyezkednek el, mégpedig legtöbbször olyan helyen, melynek közelében valamilyen vízfolyás vagy tó található. Ez bizonyára azzal hozható összefüggésbe, hogy a különféle állati bőrok feldolgozásához, cserzéséhez vízre volt szükség. A nevek keletkezésénél azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy a sok piszokkal, szennyel és bűzzel járó tímárműhelyek mintájára az elhanyagolt belterületi részeket is elnevezhették Tabánnak. A részletesebb térképek tanulmányozása érdekes következtetést enged meg: bár a legtöbb Tabán név vízfolyáshoz kötődik, ezeknek csak egy töredéke fekszik folyó mellett. Ebből arra következtettek, hogy – mivel a kisebb patakok és erek is megfelelték – a tímárok a legtöbb esetben csak kisebb méretű műhelyek tulajdonosai voltak. A térképi elemzés tehát adalékot jelent a helytörténet és a honismeret kedvelői, művelői számára.

2.2. A Tabán földrajzi név előfordulásai

Ha a tanulmány által felsorolt településeket a mai Magyarország térképein is szemügyre vesszük, akkor jól látható, hogy a Tabán név és alakváltozatai legnagyobb számban a magyar nyelvterület középső részein (Barcs–Keszthely–Győr vidékétől keletre és a Békéscsaba–Tiszafüred–Ózd vonaltól nyugatra) fordulnak elő. A nyugat-dunántúli területeken csupán elvétve találhatók meg, a legkeletibb megyékben (Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg) pedig egyáltalán nem találkozhatunk velük. Hazánk középső tájegységei (főként a Duna–Tisza köze) gyakorta képezték a török előrenyomulás fő irányát, a török haderők mozgásterületét, ezáltal az itteni vidékek nagy része már a XVI. századtól török fennhatóság alatt állt. A hódító hadjárataik során a török katonai egységeket különféle foglalkozások, mesterségek képviselői is kísérték, akik közül többen a kedvező feltételeket nyújtó helységeken (főként a szandzsákszékhelyeken, illetve azok közelében) telepedtek le. Joggal

feltételezhetjük, hogy a török kézműipar az oszmán csapatok által megszállt területeken idővel meghonosodott. Több vidéken ez történhetett a tímármesterséggel is. A török bőripar magyarországi fejlődésére kedvezően hatott a helyben bőségesen rendelkezésre álló nyersanyag, a különféle állati bőr.

Dolgozatom egyik fő feladatának – a Tabán földrajzi név előfordulásait szemléltető térképmelléklet átszerkesztésének – megvalósítását az ábrázolandó települések összegyűjtésével és rendszerezésével kezdtem. A tanulmányban felsorolt helyneveket kigyűjtöttem, és a kötetben alkalmazott, megyék alapján végzett tagolás helyett betűrendbe állítottam őket. Korábbi olvasmányaim és utazásaim során a Tabán földrajzi névvel azonban már többször is találkoztam olyan településeken, amelyek nem szerepelnek a kötetben. Ezért kutatni kezdtem a Tabán név után, és több olyan helységet is találtam, ahol a közterületek neveiben fellelhető valamelyik formája.

E fejezet részben közzé teszem az általam készített térképre felkerülő helységneveket. A felsorolást a tanulmányban megtalálható nevekkel kezdem (de nem megyei bontásban). Közvetlenül a településnevek mellett olvashatók az ott megtalálható Tabán név alakjai (az esetleges változatokat zárójelbe tettem, korábbi elnevezések esetében pedig a területek mai neveit – a szerző megoldását követve – szögletes zárójelben helyeztem el). Amennyiben az adott földrajzi névről további információk állnak rendelkezésre, úgy közvetlenül a név mellett röviden azt is feltüntetem. A saját kutatásaim során gyűjtött neveket – szintén betűrendben – külön sorolom fel. A könyv szerint 68 településen van Tabán; a kiegészítés további 21 településre terjedt ki, vagyis a bővülés 30%-os!

A tanulmány alapján összegyűjtött nevek:

Adács: *Tobáni-kút.* A Tobán nevű falurészt látja el.

Alattyán: *Tobán.* A cigányság nagyobbik része itt lakik.

Andocs: *Tobány* [Árpád utca].

Bábonymegyer: *Tobány* [Kossuth Lajos utca].

Bajna: *Tabán utca, Tabányi köz, Kis-Tabán, Nagy-Tabán.*

Balatonlelle: *Tabán utca.*

Bátaszék: *Rác-Tabán* [Szent György utca]. Szerbek laktak benne.

Bedegkér: *...Tabán.* Az adatközlők nem ismerték.

Bikal: *Tabáni-híd (Tavani-híd).* „Híd a Tabán nevű rétben”; *Tabáni-rét.* „A rétben lévő árkok mellett gátak, töltések vannak”.

Bogyiszló: *Tabán* [Dózsa György utca]. Egy része a hivatalos nevű utcába esik.

Boldog: *Tabán út.*

Budapest: *Tabán.* „Budának a Várhegy és a Gellérthegy közötti része.” *Taban.* Mikoviny Sámuel térképe Budáról és Óbudáról (1732). A török hódoltság idején itt lévő tímárnegyedekre emlékeztet. *Tabán utca.* Budapest XVII. kerületében.

Csépa: *Tobány (Tobán, Tabány, Tabán).* Alacsonyabban fekvő rész. A legszegényebbek laktak itt, cigányok is.

Dág: *Tabán* [Petőfi Sándor utca].

Decs: *Tabán* [Dankó Pista utca]. Az utca végén laktak a cigányok.

Demjén: *Tobán (Tobány).*

Dunaföldvár: *Tabán.* Itt voltak a tímárok cserzővermei, melyeket hatalmas kövekkel raktak ki. A budai Tabánhoz hasonló fekvésű.

Ecséd: *Tabány* [Tabán utca].

Egerszólát: *Tubán út (Tubán köz)* [Rákóczi út, Tubány utca].

Eplény: *Tobán-hegy.* 399 méter magas hegy a Bakonyban, Eplénytől délkeletre.

Értény: *Tobányi köz, Tobány* [Szabadság utca].

Esztergom: *Tabán Bisztró.*

Gyermely: *Tabán utca.*

Gyöngyöspata: *Tobány (Tobán, Tobányi sor).* A Bajcsy-Zsilinszky úttól a külterületig tartó rész neve.

Hatvan: *Tabán utca.*

Heréd: *Tabán út.*

Hódmezővásárhely: *Tabán.* Városrész, tized. A belterület északnyugati része, a mai III. kerület. Régen két részre osztották: a belvároshoz közelebb eső része a *Belső-Tabán*, attól kifelé a *Külső-Tabán*. A mai Szerencse és Botond utca volt a határ. 1755-ben 205 háza volt.

Hort: *Tobáni-tó.*

Ikervár: *Tobán* [Rákóczi utca].

Jászapáti: *Tabáni utca, Ötödik kerület* [Tabán]. A kerület megnevezést csak a legidősebbek ismerik és használják.

Jászfelsőszentgyörgy: *Tabán utca.*

Jászladány: „Dobahát az alatta elterülő síkságon fekvő város rész dabnak neveztetik, - némelyek szerint *Tabannak* is neveztetik, mely elnevezés Magyarhon sok községében is előfordul, mely elnevezéstől veszi nevét Dobahát.”

Kajdacs: *Tabán.*

Kapolcs: *Tabáni út (Tobáni út, Tobányi út)* [Petőfi Sándor utca]. *Tabán (Tobány, Tobán)*. A néphagyomány szerint Attila Tabán nevű vezérééről elnevezve. A Petőfi utcához tartozó rész. *Tabáni-árok (Tobáni-árok, Tobányi-árok)*. Tabán falurészről elnevezett árok.

Kisigmánd: *Tobányi-rét*.

Kiskunfélegyháza: *Taban* [Kisfaludy utca]. Az utca a 19. század közepén a város széle 'tabán' volt.

Kiskunhalas: *Tabán*. A legrégebbi városrész.

Kóka: *Toban (Tabán utca)*. A település egyik legrégebbi utcája.

Köveskál: *Tobán*.

Lovasberény: *Kis Tabán, Nagy Tabán*.

Lőrinci: *Tabán utca*.

Monoszló: *Tobányi-rét; Tobány* [Fő utca]. Nagyobb esőzések idején megáll itt a víz, kistó keletkezik.

Nagykáta: *Toban (Tobany)*. Egy részében cigányok laktak.

Nagykőrös: *Tobány*. Városrésznév.

Nagyszokoly: *Tobány (Fatobány)*. A patak menti utcák közös neve. Ehhez a falurészhez a következő dal fűződik: „az a hirés Fatobány lë van flasztërúva, az a hirés három lány végig sétál rajta”.

Olaszfalu: *Tobán-hegy*.

Pacsa: *Tobán* [Kisfaludy utca].

Pápateszér: *Tobán utca (Tobán)*. Sáros, vizes utca volt.

Regöly: *Tobányi-körösz, Tobány, Kis-Tobány* [Kölcsey utca]. A hagyomány szerint török katonai tábor volt a helyén.

Rózsaszentmárton: *Kis-Tabán* [Tabán út]. Kisebb rész a Tabánon belül. *Tabán*. A Kosuth út két oldala.

Ságvár: *Tobány* [Ady Endre utca].

Sükösd: *Tabán (Tabány)*. A Petőfi Sándor utca eredeti népi neve.

Szeged: *Tabán*. Szegeden, feltehetőleg, valóban cserzőtelep volt azon a helyen, a város szélén, a Tisza mellett. Elegendő bőr volt ezen az állattartó vidéken, a közeli Tisza szolgáltatott vizet, rajta elszállíthatták a bőrt távoli országokba is. A *Tabán utca* őrzi továbbra is a nevet.

Szelevény: *Tabán (Tabány)*. Lejtős partalja. Valamikor halászcsaládok éltek itt.

Szentgál: *Tobán*.

Szihalom: *Tabán*. A rendezetlen házsorokról elnevezve.

Szolnok: A *Tabán* név Szolnok város történetében a török időkig nyomon követhető, s a város egyik legrégebbi kerületneve. A földrajzi név változatai Szolnokon: 1696 – Tobán, 1747 – Tobán, 1883 – Tobány, 1927 – Tabán, 1980 – Tabán. Az 1696-os összeírás alapján feltételezhető, hogy Tabánban csak néhány szegény török maradhatott. Ellenőrizni nem lehet, mert a katonaság Tabánt nem engedte összeírni. Az 1747-es összeírás mutatja azt is, hogy a tabániak zöme szegény, földnélküli zsellér volt, halászatból és napszámból éldegélt.

Szűcsi: *Tobán (Tobány, Tabány)*. Kertek. *Tobáni-kút*. A Tabány nevű részt látta el vízzel.

Tápióbicske: *Tobany (Toban)*. Főleg cigányok lakják.

Tápiógyörgye: *Tobany (Toban)*. Régen tímárok lakták, majd a szegények negyede lett.

Tápióság: *Toban*. Elsősorban cigányok lakták. Ha valaki meghalt, bezárkóztak, mert a halott lelke visszatérhet, és akivel találkozik, magával viszi.

Tarnaszentmária: *Taban (Tabany)* [Tabán út]. Még a törökök idején kapta a nevét a monda szerint.

Tata: *Tabán (Tobán)*. A Komáromi utca és a Kakas utca vége. Az adatközlők szerint török család élt itt.

Tiszaföldvár: *Tabán (Tobány)*.

Tiszakiirt: *Tabán út (Tabány út)*.

Törökoppány: *Tabán-patak; Tabány utca* [Tabán utca].

Úny: *Tabán (Tabány)*. A hagyomány szerint egy Tabán nevű török harcos lakott itt.

Veszprém: *Tabán (Tobán)*. „...a város Jeruzsálem hegyi része mellett fekvő földek, – az itt táborozó Tabán basa a várból kirohanó veszprémiek által megöletett.”

A Tabán földrajzi név előfordulásai után kutatva igen sok, különböző témájú kiadványt lapoztam át. Elsőként szakmai telefonkönyvekben akadtam olyan vállalkozásokra, vendéglátó egységekre, amelyek a tanulmány szerzője által nem említett településeken, a Tabán név valamelyik formáját viselő utcákban találhatóak. Ezt követően az interneten próbáltam meg újabb neveket találni. Nagy segítséget jelentett a www.utcakereso.hu honlap adatbázisa, amely lehetővé tette a nagyobb városainkban és Pest megye összes településén az utcanevek közötti keresést, s a találatokat a legtöbb esetben térképen is megjelenítette. Ennek során még inkább bebizonyosodott, hogy a Tabán név legtöbbször a település szélén elhelyezkedő közterületeket jelöli. Nagy kár, hogy a többi megye kisebb településeinek utcái nem szerepelnek az adatbázisban. A kereséshez felhasználtam a Google Earth programot is, így további nevekre leltem.

Összesen 21 olyan magyarországi települést azonosítottam, melyek nincsenek megemlítve a tanulmányban. Érdekes, hogy határainkon kívül is találtam három települést, ahol van Tabán: a felvidéki Ipolyságon (Šahy), Köbölkúton (Gbelce) és Bátorkeszin (Bátorove Kosihy). Természetesen az én kutatásom sem lehet teljes, és egészen biztos, hogy vannak még olyan települések – hazánk területén belül és kívül egyaránt –, ahol a Tabán valamilyen alakban előfordul. Éppen ezért érdemes volna a kutatást folytatni, nemcsak a közterületi nevek, hanem a településrésznevek és földrajzi alakulatok hasonló nevének előfordulásai után is.

Az általam összegyűjtött, a tanulmányban nem szereplő Tabán nevek előfordulási helyei a mai Magyarország területén:

Abony: Tabán utca.

Albertirsa: Tabán köz.

Békéscsaba: Kis-Tabán utca.

Bercel: Tabán utca.

Cegléd: Tabán utca.

Dabas: Tabáni utca.

Fonyód: Tabán utca.

Galgamácsa: Tabán utca.

Kecskemét: Tabán utca.

Kiskunmajsa: Tabán köz.

Mende: Tabánhegyi utca.

Pannonhalma: Tabán utca.

Pócsmegyer: Tabán utca.

Rábapatona: Tabán utca.

Százhalombatta: Tabán utca.

Sződ: Tabán utca.

Tárnok: Tabán utca.

Tura: Tabán út.

Vác: Tabán utca, Tabán Vendégház.

Vál: Tabán utca.

Vanyarc: Tabán utca.

2.3. A térképvázlat elemzése

A kötethez tartozó egyetlen melléklet egy 1 : 1 800 000 méretarányú, a mai Magyarország területét ábrázoló fekete-fehér térképen szemlélteti a Tabán földrajzi nevünk előfordulási helyeit (1. sz. melléklet). A térképlapnak nincsen kerete, a térképhez tartozó egyéb megírások az országhatáron kívülre eső részekben helyezkednek el.

A térképlapon nem szerepel a méretarány, mindössze egy mértékléc nyújt segítséget a térképi távolságok helyes értelmezéséhez. A mértékléc tulajdonképpen egy igen egyszerű, két egyenlő részre felosztott szakaszból áll, és a valóságban 100 kilométeres távolságnak feleltethető meg. A térkép olvasói számára hasznosabb volna, ha a mértékléccet tovább osztanánk, ugyanis az 50 kilométeres hosszúságot jelölő egységek kevésbé alkalmasak például arra, hogy segítségével az egymáshoz viszonylag közel fekvő települések közötti távolságokat egyszerű rátekintéssel is jól meg lehessen becsülni.

Közvetlenül a mértékléc fölött található a térképlap címe, amely a jelentőségéhez képest lényegesen kisebb méretű betűkkel lett megírva. A *Tabán földrajzi név előfordulási helyei* címet a Tabán szó hangsúlyozásán túl célszerű volna oly módon kiegészíteni, hogy egyértelművé váljon, a tanulmány elsősorban a mai Magyarországon található neveinkkel foglalkozik. Ez azért volna fontos, mert a térképen csupán egyetlen határon túli település, a vajdasági Ada van feltüntetve. Mint ahogyan azt az előző fejezet részben is láthattuk, a gyűjtőmunka nem lehet teljes, hiszen mindig akadhat egy újabb forrás, amelyben a témához fűződő további neveket találunk. Éppen ezért joggal feltételezhetjük, hogy a szomszédos országok területein jóval több helyen fordul elő a Tabán név. Amennyiben a vizsgálatunkat a határon túli neveinkre is ki szeretnénk terjeszteni, abban az esetben a szemléltetéshez jobb volna egy hazánknál nagyobb területet bemutató térképet választani.

A térkép olvasását nehezíti, hogy az amúgy is túlzottan hangsúlyos vonalas elemek között alig lehet különbséget tenni. Noha a térkép készítésének elsődleges célja a földrajzi neveink bemutatása, ennek ellenére mégis azt tapasztalhatjuk, hogy a térképlap egészét tekintve, éppen a települések megírásai és a földrajzi helyzetüket jelölő pontok játsszák a legcsekélyebb szerepet.

Az ország határait egy igen vastag, szaggatott vonal jelöli, amely esztétikai szempontból nem igazán szerencsés választás. Főként oly módon, hogy a vonal bizonyos szakaszokon, a határ menti folyóinkkal egybeolvadva, még inkább kiszélesedik és egyúttal folytonossá is válik.

A térkép tartalmának részét képezik a megyehatárok is. Felvetődik a kérdés, hogy mi szükség van a jelenkori közigazgatási egységeink berajzolására egy olyan térképen, amelynek tematikája lényegében egy jóval korábbi történelmi időszakhoz köthető. Véleményem szerint a megfelelő módon ábrázolt megyehatárok hasznos kiegészítést nyújthatnak a bemutatott téma számára. Például az egymás mellett elhelyezkedő, de különböző megyékhez tartozó helységek esetében, a közigazgatási határok berajzolásával az olvasó számára első rátekintésre egyértelművé válhat, hogy az adott település ma melyik megyében fekszik. A tanulmányhoz mellékelt térképlapon a megyehatárok azonban – a helytelenül megválasztott vonalak következtében – nem igazán segítik a térképen való tájékozódást, sokkal inkább összezavarják az olvasót. Ha a vastagságukat és típusukat nézzük, a megyék határvonalai gyakorlatilag egy az egyben megegyeznek a vízrajz bizonyos elemeivel, ezáltal több esetben is azt a látszatot kelteik, mintha a nagyobb folyók mellékágai volnának.

A különféle térképek tervezésekor el kell döntenünk, hogy a kívánt méretarányban a vízfolyások és az állóvizek közül melyeket célszerű meghagynunk annak érdekében, hogy a vízrajz a téma számára többletinformációval szolgáljon, ugyanakkor ne terhelje túlságosan a térképünket. A kötet térképi mellékletének egyik legnagyobb hibája, hogy a vízrajzi elemek megjelenítésében nem fedezhető fel következetesség. A vízfolyásokat kétféleképpen ábrázolja: egy igen hangsúlyos vonal – amely közel olyan vastag, mint az országhatár – jelöli nemcsak a két fő folyónkat, hanem ugyanezzel van megrajzolva a Rába, a Sió, a Maros, a Körösök, a Berettyó, sőt a Kraszna is; a többi vízfolyást a megyehatároknál használt vonal segítségével szemlélteti. A térképen ilyen formában jelenik meg a Duna-völgyi-főcsatorna és a Keleti-főcsatorna is, azonban semmiféle megkülönböztető jelzés nem utal arra, hogy mesterséges vízfolyásokról van szó. A folyók vonalvastagságának következtelen megválasztása a Dunánál is megfigyelhető: a Szigetköznél, a Csepel-szigetnél és a Mohácsi-szigetnél a kettéváló folyóágakat ugyanazzal a feltűnően vastag vonallal rajzolták meg. Így fordulhat elő az a hamis látszat, hogy a Duna két igen széles ággal hagyja el országunkat.

A térképen kisebb patakok is megjelennek, legfőképpen azokon a területeken, ahol nincsenek feltüntetve települések, talán a térképi felület egyenletesebb terhelése érdekében tette ezt a térképszerkesztő, és ezzel valamelyest csökkentette azt a képi hatást, hogy a Tabán név mennyire koncentráltan fordul elő. Kiválasztásukat viszont sem a térkép méretaránya, sem pedig a bemutatott téma nem indokolja. Nézzünk erre példákat!

A Marcal folyó közel egyforma hosszúságú és jelentőségű mellékvizei közül berajzolták a Torna patakot, holott a partján egyetlen olyan település sincs, amely a témánk szempontjából fontos volna. Hasonló a helyzet a Dunába torkolló patakok esetében is: az Által-ér meg-

jelenik a térképen, noha például a Cuha, a Benta vagy a Váli-víz nem szerepel rajta. Viszont arra is találhatunk példát, amikor egy vízfolyás nincs felvéve a térképre, bár ezt a partján fekvő, a témánkhoz köthető helység indokoltta tehetné. Így például be lehetett volna jelölni a Pest megyei Tápió patakot is, hiszen a közelében fekvő területeken szép számban maradtak fenn hódoltsági emlékek, nem beszélve arról, hogy a Tápió-vidék települései közül több helyen a Tabán földrajzi név is előfordul.

Állóvizeink a térképen – megírások nélkül – egy igen hangsúlyos, fekete kitöltéssel jelennek meg. Ezt azért nem tartom jó megoldásnak, mert a tavaknak, akárcsak a többi, a bemutatott témához kevésbé kapcsolódó vízrajzi elemnek jobb volna inkább a háttérben maradniuk, hiszen a tímárműhelyek nem álló-, hanem folyóvizek mellé települtek. Az pedig különösen zavaró, hogy fővárosunk közelítőlegesen alaprajza is ekképpen van ábrázolva.

Jelentősebb tavaink közül a Balaton, a Velencei-tó, a Fertő és a Kis-Balaton szerepel a melléklet térképén, valamint a Kiskörei-víztározó pontatlan alakja is fel van tüntetve. Ugyanakkor nem lehet tudni, hogy ezeken kívül miért rajzolták be a Tatai- és a Biai-tavat, amikor megjelenítésüket a téma szempontjából semmi sem indokolja, ráadásul a náluk jócskán nagyobb méretű alföldi állóvizeink (például a Fehér-tó vagy a Hortobágyi-halastó) sincsenek rajta a térképen.

A nagyobb tavak és Budapest területének fekete kitöltése amiatt is zavaró, hogy a rajtuk keresztülhaladó vonalas elemek így nem láthatók, egyszerűen beleolvadnak a „feketeségbe”. Ugyanez jellemző a hódoltság berajzolt határvonalára is, amely a Balaton északkeleti partjánál megszakad, majd a délnyugati parttól ismét folytatódik, egészen a magyar–horvát határig. A térképlap jobb alsó sarkában egy egyszerű magyarázó megírás utal erre a vonalra. Mivel a hódoltság területének magyarországi kiterjedése időről időre változott, ezért a magyarázat jelzi, hogy a berajzolt vonal a XVI. század végi állapotot tükrözi.

Az ábrázolt települések tényleges elhelyezkedésének ellenőrzésekor észleltem néhány hibát: a Heves megyei Szihalom helytelen módon Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén van feltüntetve, valamint több település a vízrajzhoz és a megyehatárokhöz képest pontatlanul lett elhelyezve.

A térképmellékletéről összességében elmondható, hogy a következetlenségből származó hibák jelentősen megnehezítik a térkép olvasását. Úgy vélem, a Tabán földrajzi nevek előfordulási helyeinek szemléletesebb bemutatásához mindenképpen szükséges a melléklet térképének átalakítása. Ennek megvalósításának lépéseit e fejezet további részeiben tárgyalom.

2.4. A számítógépes program bemutatása

Munkám során a térképek elkészítéséhez egy olyan programot használtam, amely a speciális térképészeti szoftverek kategóriájába tartozik. Ez a svájci Hans Steinegger által megalkotott OCAD, melynek első változata még 1989-ben készült el, és hosszú ideig csak tájfutó térképek előállítására volt alkalmas (erre utal nevének első betűje, o = orienteering). 1990–91-ben a program segítségével készült el az első magyar digitális térkép is.

Az OCAD általam használt, 1999-ben megjelent változata (7.0) már majdnem tetszőleges jelkulcs kialakítását is lehetővé teszi. Legfőképpen azért esett a választásom erre a szoftverre, mert az általános célú grafikai programok sematikus szerkesztési lehetőségeivel ellentétben, egy saját magam által előállított és könnyen lecserélhető jelkulcs alapján rajzolhatom meg a térképi elemeket. Ez a szerkesztési mód azért is jobban megfelelt számomra, mert a dolgozatomhoz készített térképek esetében nem kellett sok réteggel dolgoznom.

2.5. A színes térképmelléklet

A Tabán földrajzi név előfordulási helyeinek összegyűjtését és rendszerezését követően adott volt számomra a feladat: a tanulmányban szereplő melléklet alapján egy olyan színes térkép elkészítése, amely a későbbiek folyamán akár egy kiadványban is helyet kaphat. E célokat szem előtt tartva fogtam hozzá a térképlap megtervezéséhez.

Mivel a földrajzinév-kutatásaim jórészt a mai Magyarország területét érintették, úgy döntöttem, hogy a határainkon túli területek ábrázolásától a munka során eltekintek. A tervezés egyik fontos részeként el kellett döntenem, hogy az újonnan létrehozandó térkép milyen méretarányú legyen. A megjeleníteni kívánt földrajzi nevek mennyiségének ismeretében arra törekedtem, hogy minél több, az enyémhez hasonló célból készített, Magyarországot ábrázoló térképet tekintsek át, hogy részben ezek alapján mérlegelve választhassam ki az optimális méretarányt. Hosszas fontolgatás után végül úgy határoztam, hogy megtartom a tanulmányhoz mellékelte térkép méretarányát, mert az ábrázolandó nevek bemutatásához megfelelőnek találtam.

Jóllehet a melléklet térképe nem igazán alkalmas arra, hogy segítségével pontos méréseket végezzünk, azonban ez nem jelent problémát, mivel az eredeti célra, vagyis a földrajzi nevek bemutatására minden további nélkül megfelel. Így tehát ezt a térképet választottam a digitalizálás alapjául is.

A melléklet térképén hiányoltam a keretet, valamint úgy gondoltam, hogy a térképlap címén, illetve annak megírásán feltétlenül szükséges volna változtatnom. Az eredeti térképen

egy folytonos vonal jelöli a hódoltság XVI. század végi határvonalát, amelyhez a térképlap jobb alsó sarkában egy igen egyszerű magyarázó megírás is tartozik. Ennek átfogalmazását és a hódoltsági területek ábrázolási módjának felülvizsgálatát is indokoltnak tartottam.

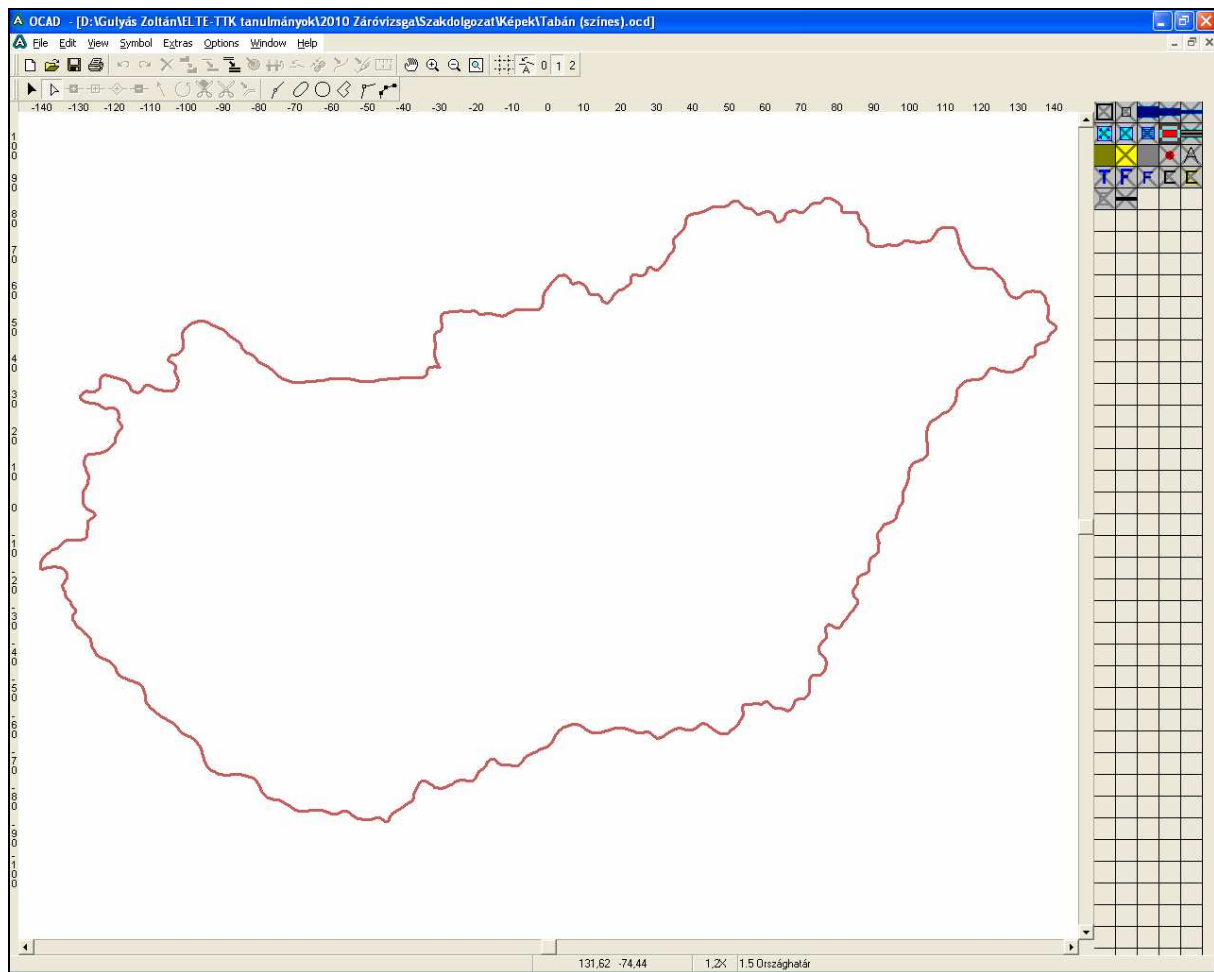
Még mielőtt a szerkesztési munkálatokhoz hozzáfogtam volna, egy egyszerű jegyzetet készítettem, amelyben meghatároztam, hogy mely elemekből fog felépülni a térképi tartalom. Úgy döntöttem, hogy a megjeleníteni kívánt települések mellett – az eredeti tanulmány tárgyalásmódjának megfelelően – a megyehatárokat, valamint a vízrajz bizonyos elemeit is fel fogom tüntetni. Fontosnak tartottam, hogy a hódoltság területének kiterjedését is szemléltessem az ország mai területére vonatkoztatva.

A munkát a térképmelléklet szkennelésével kezdtem, majd az így létrehozott raszteres állományt behívtam az OCAD programba. Ennek során elfogadtam a program által felajánlott 150 dpi felbontást.

Elsőként az országhatárt rajzoltam meg. Amennyiben az eredeti mellékletet más, hazánkat ábrázoló térképekkel is összehasonlítjuk, feltűnik néhány pontatlanság a határ futását illetően. Például Szentgotthárd közelében a nyugati határszakasz jellegzetes kiszögellése nincs kellő módon érzékeltetve. A digitalizálás során az ehhez hasonló hibákat is igyekeztem kijavítani.

A hazánk határait jelölő vonal tulajdonságainak meghatározásakor több szempontot is figyelembe vettem. Abban biztos voltam, hogy nincsen szükség a határvonal túlzott mértékű kiemelésére, mivel ez – ahogyan az eredeti melléklet térképén is láthattuk – könnyen a megjeleníteni kívánt téma rovására mehet. Viszont azt sem hagyhattam figyelmen kívül, hogy az országhatár egyúttal kutatásaim földrajzi kiterjedését is jelzi. Ezért az ábrázolását oly módon kívántam megoldani, hogy szemléletes legyen, a többi térképi elemtől jól elkülönüljön, ugyanakkor ne legyen túlságosan hangsúlyos. Ehhez – tapasztalati úton – egy 0,90 mm vastagságú folytonos vonalat találtam alkalmasnak, melynek színéül a vörös szín egyik kevésbé sötét árnyalatát választottam.

Az eredeti fekete-fehér térkép olvasásakor problémát jelent, hogy az országhatár és a mellette futó folyók között nem minden esetben lehet különbséget tenni. Az általam készített térkép esetében ez nem okoz gondot, hiszen eltérő színük és vastagságuk révén mindkét vonalas elem jól elkülönül egymástól. Viszont az olvasó számára feltűnhet, hogy a határ menti folyóinkat jelölő vonalak bizonyos helyeken megszakadnak. Ebből akár arra is lehet következtetni, hogy a térkép szerkesztője figyelmetlenségből eredően nem rajzolta meg a folyók vonalát az említett szakaszokon. Azonban ez nem így van.

2. ábra: A melléklet alapján megrajzolt országhatár

Mivel a térkép tervezése során eldöntöttem, hogy kizárólag a mai Magyarország területét ábrázolom, ezért a vízrajz szerkesztésekor is ennek megfelelően jártam el, s folyóinkat csak az országhatár vonaláig tüntettem fel. Előfordul, hogy a határ menti folyóink egy-egy szakaszon átlépnek a szomszédos ország területére, majd ismét visszatérnek. Ilyen esetekben a folyónak csak azon szakaszait rajzoltam meg, amelyek hazánk területén, vagy közvetlenül annak határán futnak.

Felvetődhet a kérdés, hogy miért van szükség azon határ menti folyóink ábrázolására, amelyeknek amúgy is csak néhány szakasza jelenik meg a térképen. Úgy gondoltam, hogy az országhatár vonalának megrajzolásával egyidejűleg azt is szemléltetem, hogy pontosan melyek azok a szakaszok, ahol egy lényegesebb vízfolyás jelenti a határt. Az eredeti térképen például Pest megye legészakibb részén is az Ipoly folyót jelölték meg az ország határának, holott ez nem felel meg a valóságnak.

A térképlap készítésének következő lépéseként ki kellett választanom azokat a vízrajzi elemeket, amelyek megítélésem szerint hasznos kiegészítést jelenthetnek a földrajzi nevek

bemutatása során. Azzal tisztában voltam, hogy ha túlságosan sok vízfolyást rajzolok meg, az megnehezíti a megírt településnevek olvasását, ezáltal a térkép nem fog megfelelni annak a célnak, amiért voltaképpen létre kívántam hozni. Úgy gondoltam, a térképem vízrajzának összeállításához jó kiindulási alapot jelenthet a melléklet térképe, hiszen ha az ezen bejelölt vízfolyásokat egyenként sorra megvizsgálom, akkor könnyen el tudom dönteni, hogy a bemutatott téma és a térképi összhatás szempontjából mely elemeket célszerű meghagynom. Éppen ezért egy földrajzi atlasz segítségével azonosítottam a melléklet térképén megrajzolt vízrajzi elemeket és kigyűjtve őket, mindegyikhez egy rövid indoklást fűztem, hogy miért ábrázolom a térképen, vagy esetleg miért tekintek el a megjelenítésétől. A felsorolást a két fő folyónkkal kezdem, utána a többi vízfolyás vizsgálatát nevük betűrendbe szedésével adom közre.

A melléklet térképén szereplő vízfolyások megjelenítésének vizsgálata:

- **Duna:** hazánk legjelentősebb folyója, ábrázolásától még akkor sem lehetne eltekinteni, ha nem kötődne a témához. A szigeteinél az ábrázolt mellékágakat (Mosoni-Duna, Szentendrei-Duna, Ráckevei-Duna, a Mohácsi-sziget mellékága) célszerű a főágtól vékonyabb vonallal megrajzolni.

- **Tisza:** azon kívül, hogy hazánk második legjelentősebb folyója, abból a szempontból is fontos szerepet játszik, hogy partján két olyan megyeszékhelyünk is fekszik, melynek városrésze a Tabán nevet viseli.

- **Által-ér:** noha a partján egy Tabán névhez köthető település is fekszik, ennek ellenére a térképen nem ábrázolom, mert egyrészt zavarná a megírt települések olvasását, másrészt a Duna hasonló méretű mellékvízeit sem jelöltem be.

- **Berettyó:** a folyó olyan területen fut, ahol nincsenek megírva települések, de a térkép összhatását szem előtt tartva feltüntettem a térképen.

- **Bodrog:** ugyanolyan megfontolásból rajzoltam be, mint a Berettyót.

- **Dráva:** az eddigi kutatásaim során a környékén nem találtam Tabán nevet, de mivel az országhatár vonalán is fut, ezért nem hagytam le a térképről.

- **Duna-völgyi-főcsatorna:** a téma bemutatásának szempontjából zavarónak találom, ezért nem ábrázolom a térképen.

- **Fehér-Körös:** bár hazánk területén csak egy rövid szakaszon fut, ennek ellenére megrajzoltam, mivel a Körös is szerepel a térképen.

- **Fekete-Körös:** ugyanolyan okból ábrázoltam, mint a Fehér-Köröst.

- **Gaja:** méretei és jelentősége alapján nem tartottam szükségesnek a megjelenítését.
- **Gyöngyös:** a Zala mellékpatakja az eredeti térképen hibásan úgy van megrajzolva, hogy a Balatonba torkollik. A Gyöngyöst, a kisebb patakokhoz hasonlóan, nem tüntettem fel.
- **Hernád:** a Bodroghoz hasonlóan e folyót is megrajzoltam.
- **Ikva:** méretei alapján nem jelöltem be a térképen.
- **Ipoly:** azokat a szakaszait rajzoltam meg, amelyek határunk vonalán futnak.
- **Kapos:** a Sió mellékvizeként, és egy Tabán elnevezést őrző település folyójaként nem hagytam le a térképemről.
- **Keleti-főcsatorna:** ábrázolásától a Duna-völgyi-főcsatornához hasonlóan eltekintettem.
- **Kerka:** környékén nincsen Tabán, de a méretei miatt sem tüntettem fel.
- **Körös:** a Tisza fontos mellékfolyója, partján van megírt település, ezért berajzolása indokolt.
- **Kraszna:** bár a hasonló méretű folyókat nem minden esetben rajzoltam meg, feltüntettem, mert véleményem szerint hozzájárul a térkép szemléletességéhez.
- **Lajta:** méretei alapján nem jelöltem be.
- **Marcal:** a térképen való jobb tájékozódás érdekében megrajzoltam.
- **Maros:** noha csak egy rövid szakasza tartozik hazánkhoz, jelentősége alapján feltüntettem.
- **Mura:** határfolyóként nem hagytam le a térképről.
- **Rába:** jelentős folyónk, partján olyan településsel, ahol van Tabán, berajzolása indokolt.
- **Rábca:** a Marcal folyóhoz hasonlóan nem hagytam le a térképemről.
- **Ronyva:** méreteit tekintve kevésbé jelentős vízfolyás, de mivel a határunkon fut, ezért bejelöltem.
- **Sajó:** partján nincsen Tabán, de a Tisza mellékfolyójaként megrajzoltam.
- **Sárvíz:** ábrázolását nem tartottam indokoltnak, a térkép számára nem nyújt többletet.
- **Sebes-Körös:** a térképen való tájékozódás és a jobb összhatás érdekében a Berettyóhoz hasonlóan megrajzoltam.
- **Sió:** megjelenítését indokoltnak találtam, a mesterséges szakaszát külön jelöltem.
- **Szamos:** a Tisza mellékfolyójaként, és szemléltető szerepe miatt jelöltem.
- **Tarna:** a téma szempontjából is fontos folyó, környékén több helyen előfordul a Tabán név.
- **Torna:** a Marcal mellékpatakját a többi kis vízfolyáshoz hasonlóan nem rajzoltam be.
- **Zagyva:** a témát tekintve szintén nagy jelentőségű folyó, megjelenítését mindenképpen szükségesnek tartottam.
- **Zala:** véleményem szerint segíti a térképi tájékozódást, ezért feltüntettem.

A vízfolyásokat követően az állóvizeket is szemügyre vettem. A Balatont, a Velencei-tavat és a Kis-Balatont mindenképpen ábrázolni kívántam. A szemléletesség kedvéért jónak láttam még feltüntetni a Kiskörei-víztárolót, valamint a Fertő tó hazánk területére eső részét is. Ugyanakkor az eredeti mellékleten megrajzolt, kisebb méretű tavak megjelenítését nem tartottam indokoltnak, ezért lehagytam őket a térképről.

A vízrajzi elemek osztályozásával egyidejűleg az ábrázolásuk lehetőségeit is mérlegeltem. Az eredeti térképen láthattam, hogy a helytelenül megválasztott vonalak nem csupán a bemutatni kívánt téma számára jelentenek problémát, hanem egyúttal esztétikai szempontból is zavaróak. A vonalas elemek például a helységnevekhez képest jóval hangsúlyosabban jelennek meg, ennél fogva a települések nevei alatt a folyók vonalai sok esetben megszakadnak. Az ehhez hasonló hibákat a térképem készítése során szerettem volna elkerülni. Éppen ezért a folyók ábrázolásához igyekeztem kevésbé vastag vonalakat választani.

Bár a vízfolyások kiválasztásakor elsősorban a témához való kötődést, illetve a térkép szemléletességét tartottam szem előtt, ennek ellenére jónak láttam az ábrázolt vízrajzi elemeket méreteik alapján is megkülönböztetni. Így a folyók megjelenítéséhez három kategóriát vezettem be, melyekhez különböző vastagságú vonalakat rendeltem.

Az első csoportba a két fő folyónkat soroltam, s ezek vastagságát 0,30 mm-ben állapítottam meg. Bár a vízrajz a térképem egyes területein fontos kiegészítésként szolgál, nem tartottam szükségesnek, hogy az egyes kategóriák között jelentős legyen a különbség. Ennek megfelelően a második csoportot 0,25 mm, a harmadikat pedig 0,20 mm vastagságú vonallal jelöltem. Azt, hogy az egyes vízfolyások mely kategóriákhoz tartoznak, jól mutatja az alábbi táblázat.

Az ábrázolt folyók csoportosítása az egyes vonalvastagságoknak megfelelően	
1. kategória (0,30 mm)	<i>Duna, Tisza</i>
2. kategória (0,25 mm)	<i>Bodrog, Dráva, Körös, Maros, Mosoni-Duna, Rába, Ráckevei (Soroksári)-Duna, Sajó, Sió, Szamos, Szentendrei-Duna, Zagyva</i>
3. kategória (0,20 mm)	<i>Berettyó, Duna (Mohácsi-szigetnél), Fehér-Körös, Fekete-Körös, Hernád, Ipoly, Kapos, Körös, Kraszna, Marcal, Mura, Rábca, Ronyva, Sajó, Sebes-Körös, Tarna, Zagyva, Zala</i>

A táblázatot tanulmányozva azt tapasztalhatjuk, hogy néhány folyónk neve két kategória mellett is feltűnik. Ez azzal magyarázható, hogy az említett vízfolyásokat két különböző vastagságú vonal segítségével rajzoltam meg. Például a Zagyva esetében látható, hogy az eleinte keskeny folyó a torkolatához közeledve egyre szélesebbé válik. A térképen ezt a vonalvastagság növelésével jelöltem, méghozzá úgy, hogy a vonal megvastagítását a Tarna mellékfolyóval való találkozástól kezdtem el. Ezt az elvet követtem a Sajó és a Körös folyók ábrázolásánál is.

A vízfolyások közül egyedül a Siónál alkalmaztam megkülönböztető jelölést: a mesterséges jellegre való utalásként egy kis szakaszon a folyó vonalát fogazással egészítettem ki.

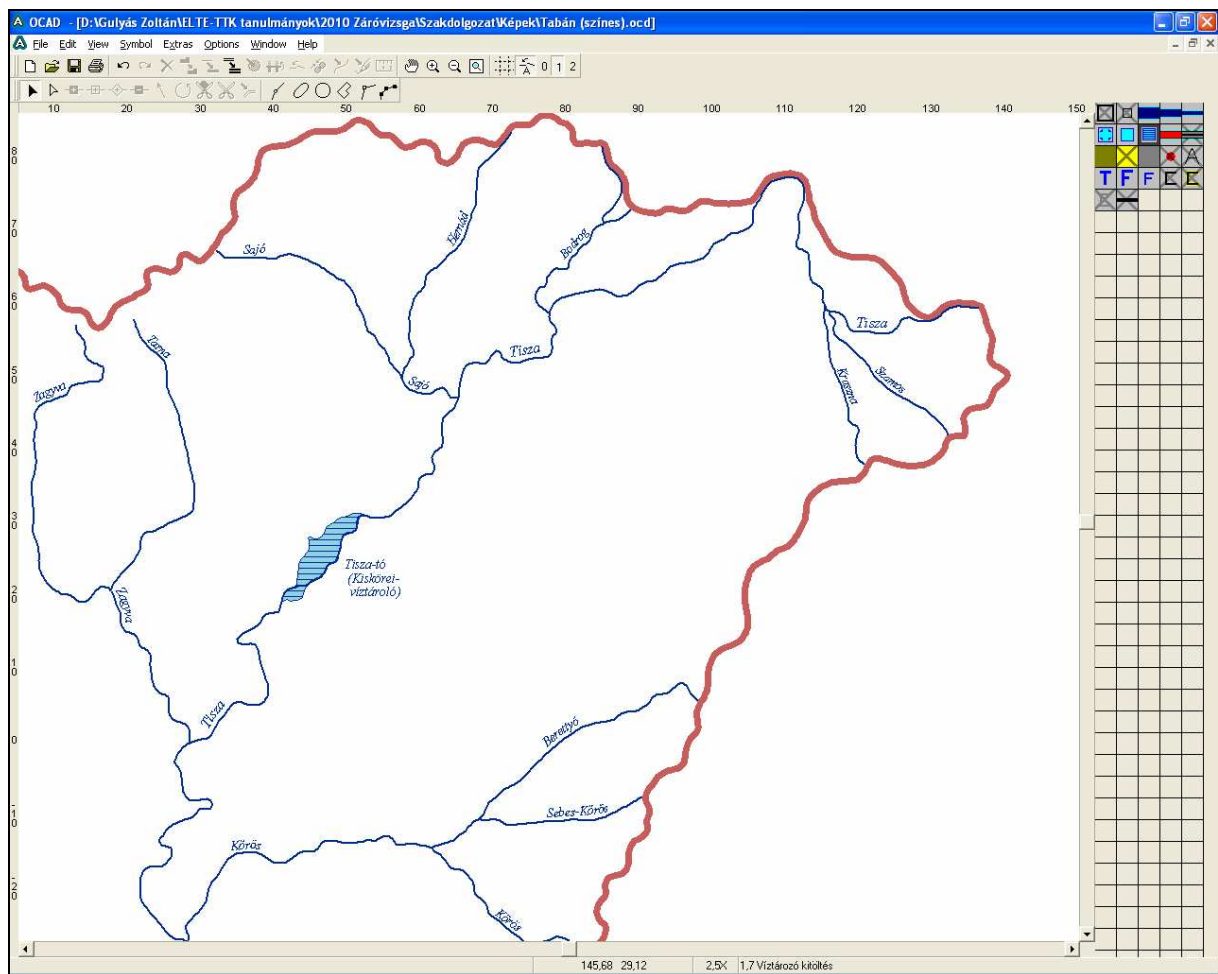
Az eredeti térképen a vízfolyásokhoz nem tartoznak megírások. Bár a térképem elsődleges célja a településnevek megjelenítése, ennek ellenére úgy gondoltam, hogy ha különböző vízrajzi elnevezéseket is diszkrét módon feltüntetek, az csak a térkép javára válhat, hiszen a tájékozódást sok esetben könnyebbé tehetik. Viszont el kellett döntenem, hogy a vízrajz neveit mely területeken írom meg. Az teljesen természetes, hogy az egykor a török hódoltságához tartozó országrészekeken a vízfolyások mellett megjelennek a hozzájuk tartozó nevek is. De mi a helyzet azokban a megyéinkben, ahol egyáltalán nem fordulnak elő hódoltsági emlékek? Érdeemes volna-e itt is megírnom a vízrajzi elemeket? Erre a kérdésre a választ hasonló térképi példák felkutatásával kívántam megadni.

A középiskolai földrajzi atlaszomban több olyan tematikus térképet is találtam, melyeken a témájukhoz kötődő területeken kívül is feltüntették a folyók neveit. Például a magyarországi idegenforgalom vonzó tényezőit bemutató, az enyémhez hasonló méretarányú térképen a hazánkkal szomszédos országok területén nemcsak a folyók vonalai, hanem azok elnevezései is szerepelnek. Vagy egy másik példaként említhető a Kárpát-medence magyar néprajzi tájait bemutató térkép, ahol a Kárpátokon túli területeken is vannak vízrajzi megírások. Mindezek alapján úgy határoztam, hogy térképemen a vízrajzi elemek neveit az ország egész területére nézve feltüntetem.

A vízrajz megírásához a Times New Roman betűtípus közép-európai változatát választottam. A vízfolyások neveihez minden esetben dőlt betűket használtam, viszont, az általam létrehozott kategóriákat figyelembe véve, két különböző méretben. A két fő folyónk nevét 6 pontos betűvel írtam meg, a második és harmadik kategóriába sorolt vízfolyások nevei a még éppen látható 5 pontos betűvel jelennek meg. A táblázatban dőlt betűvel jeleztem azokat a vízfolyásokat, amelyeknek neve a térképemen is olvasható.

A térkép vízrajzának fontos részét képezik állóvízeink is. A tavak szélének megrajzolásához egy 0,10 mm vastagságú, a folyók színével megegyező vonalat jelöltem ki, a vízfelü-

letek ábrázolásához pedig a kék szín egyik világosabb árnyalatát választottam. A Kiskörei-víztároló – amelynek alakját az eredeti térképhez képest kissé módosítanom kellett – esetében a felület vonalkázásával utaltam az időszakos vízzel borítottságra. A felületen futó, egymástól 0,70 mm távolságra elhelyezkedő, párhuzamos vonalak vastagságát 0,08 mm-nek állapítottam meg. A Fertő tavat – akárcsak a vízfolyásokat – kizárólag a hazánk területére eső részeken jeleltem be. Tavainkat a folyók második és harmadik kategóriájánál használt betűkkel írtam meg. E tekintetben csak a Balaton jelent kivételt: a tó nevét a felületén szórva, 8 pontos betűkkel tüntettem fel.

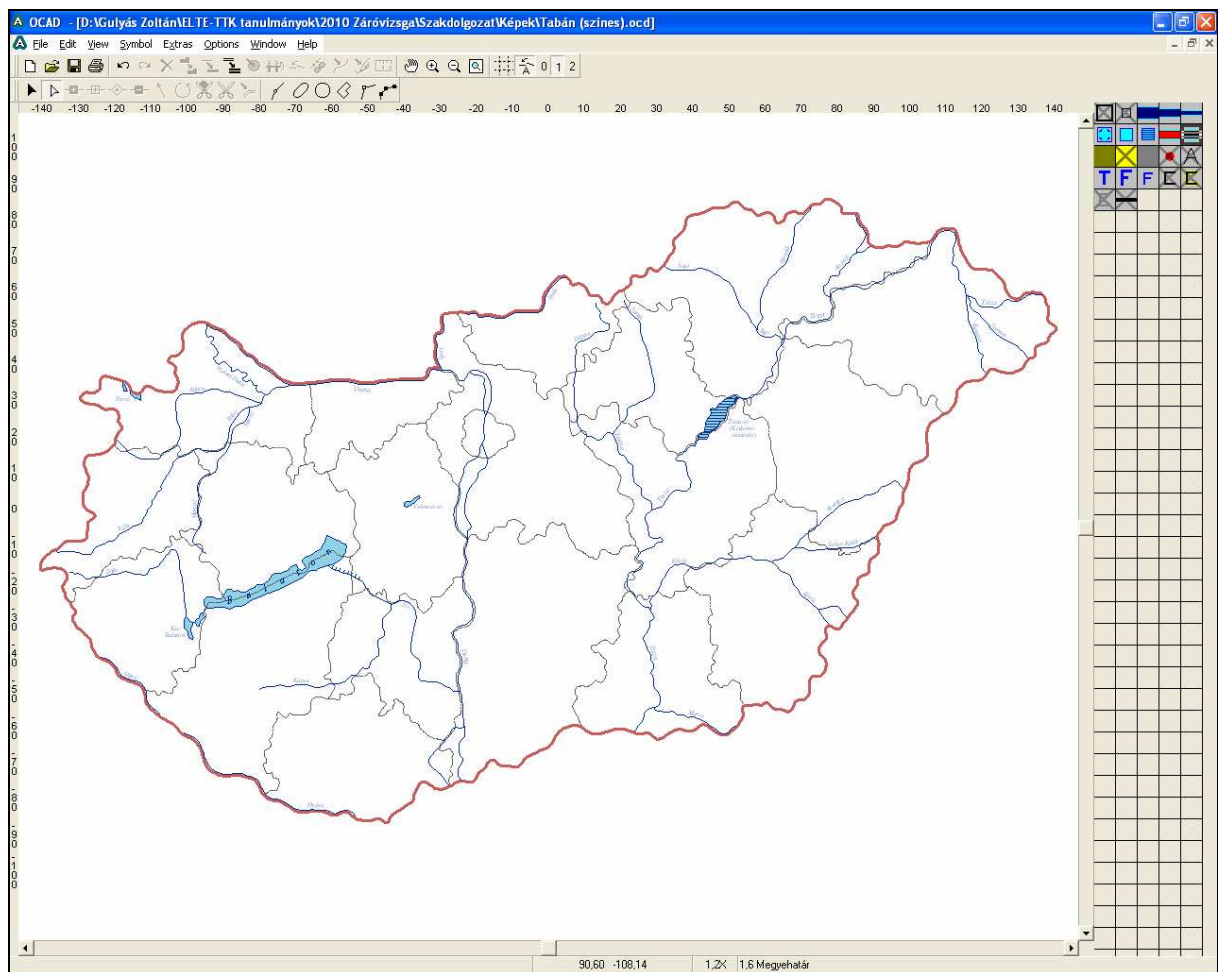

3. ábra: A vízrajzi elemek és megírásuk

A térkép szerkesztésének következő lépéseként a megyehatárokat rajzoltam meg. Már a korábbi fejezetrészekben is utaltam arra, hogy a jelenkori közigazgatási egységeink bejelölése hasznos segítséget nyújthat a téma értelmezéséhez, valamint lehetővé teszi a jobb tájékozódást is. Viszont ehhez a megyék határvonalait oly módon kell megválasztanunk, hogy ne csak a megjelenített településekhez, de a vízrajzhoz képest is háttérben maradjanak. Ebben az eset-

ben jónak láttam, ha egy olyan vonalat választok, amely nem csupán vastagságában és színében, hanem típusát tekintve is jól elkülönül a többi elemtől. A megyehatárokat ezért 0,18 mm vastagságú, sűrűn szaggatott, sötétszürke színű vonalak jelölik a térképemen.

Azt mindenképpen fontos megemlítenem, hogy térképemen a megyehatárok csupán tájékoztató szerepet töltenek be, s megrajzolásuk is ennek megfelelően történt. Futásukat illetően elegendőnek tartottam a közelítő pontosságot, hiszen nem azzal a céllal kerültek fel a térképre, hogy segítségükkel pontos méréseket végezzünk. Az ilyen jellegű feladatokhoz sokkal inkább az enyémnél nagyobb méretarányú térképek felelnének meg.

4. ábra: A megrajzolt megyehatárok

Több helyütt is előfordul, hogy a megyék határait egy vízfolyás alapján jelölték ki. A melléklet térképén ilyen esetekben a határvonalakat csak a folyókkal való találkozásukig rajzolták meg, ahol pedig ténylegesen a folyó vonala jelenti a határt, ott nem alkalmaztak semmiféle jelölést, így a határvonal csak akkor tűnik fel ismét, amikor elhagyta a folyó vonalát. Térképem készítésekor arra is törekedtem, hogy a megyék határai teljes szakaszukon jól követhetők le-

gyenek. Ezt úgy oldottam meg, hogy a folyók vonalával egybeeső határszakaszokat a folyóhoz képest kis mértékben eltoltam, de éppen csak annyira, hogy a két vonalat meg lehessen különböztetni egymástól.

Mivel a digitalizáláshoz felhasznált melléklet valószínűleg egy korábbi közigazgatási állapotokat tükröző térkép alapján készült, így nincs rajta feltüntetve két dunántúli megyénk közös határvonalának a közelmúltban bekövetkezett módosulása. A Győr-Moson-Sopron megye területének megnagyobbodásával járó változásokat közelítőlegesen érzékeltettem a térképen.

A megyehatárok megrajzolása után a szerkesztési munkálatok legfontosabb szakasza, a települések térképi megjelenítése következett. Az eredeti térképen a helységek nevei olyanra kis méretű betűkkel jelennek meg, hogy az már az olvasásukat is nehezíti. Ráadásul a települések földrajzi helyzetét jelölő pontok azonosítása is sok esetben gondot okoz. Gyakran előfordul ugyanis, hogy például a folyók partján elhelyezkedő települések csekély méretű pontjai egész egyszerűen beleolvadnak a vízrajzi elemeket jelölő vonalakba. Legfőképpen ezeket a problémákat kellett kiküszöbölnöm ahhoz, hogy a térkép elérhesse valódi célját: a Tabán földrajzi név előfordulási helyeinek szemléletes bemutatását.

Elsőként a települések jelét terveztem meg. A vízrajztól és a határvonalaktól való elkülönítés érdekében a jel számára a vörös színnek egy az országhatártól kissé sötétebb árnyalatát kevertem ki. Ez a szín lett a kitöltése annak a körnek, amelynek átmérőjét 1,40 mm-re állítottam be, a szélét pedig egy 0,10 mm vastagságú, fekete vonal segítségével tettem hangsúlyosabbá.

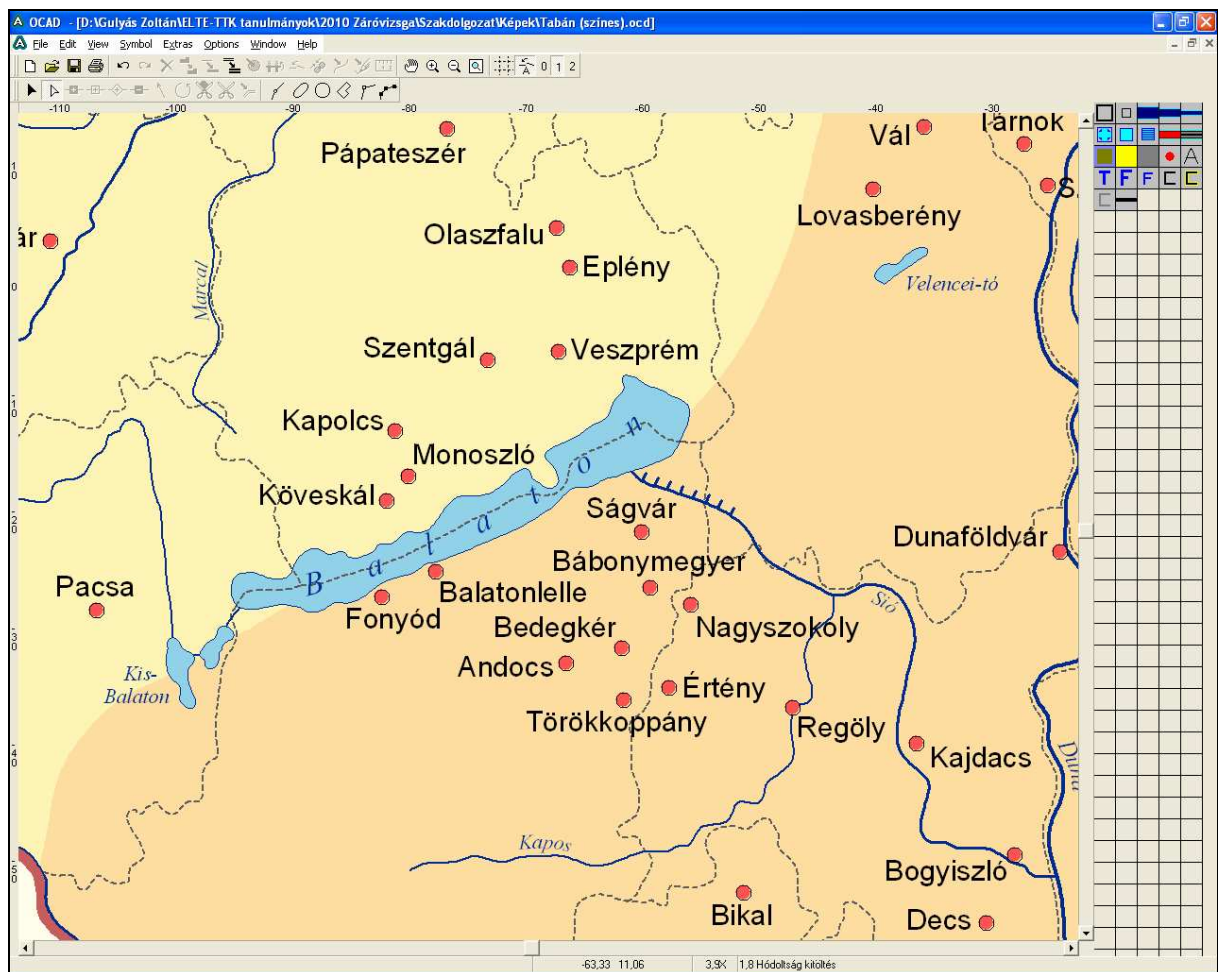
Budapest ábrázolását az eredeti térképen látható fekete folt helyett oly módon oldottam meg, hogy a megyehatároknál használt szaggatott vonallal körberajzoltam a közelítőleges területét, és a közepén egy településjel elhelyezésével utaltam a Tabán név előfordulására.

A települések megírásához az Arial betűtípus közép-európai változatát tartottam megfelelőnek, egyrészt azért, mert jól láthatóan különbözik a vízrajz neveinél használt betű típusától, másrészt egyszerűségéből adódóan könnyebbé teszi a helységnevek olvasását. A betűk színét meghagytam feketének. Megválasztásuk során törekedtem arra, hogy a betűk nagysága összhangban legyen a településjelek méretével, ezért a betűméretet, hosszas kísérletezgetést követően, 7 pontosra állítottam be. Mivel a téma szempontjából nézve valamennyi ábrázolt település egyforma jelentőséggel bír, ezért nem láttam szükségesnek, hogy például a lélekszámuk vagy a rangjuk alapján kategorizálva, különböző nagyságú betűkkel írjam meg őket.

A helységnevek megírásakor arra is ügyeltem, hogy a térkép olvasásakor egyértelműen el lehessen dönteni, melyik név melyik településjelhez tartozik, és azokon a területeken,

ahol egymás közelében viszonylag sok település van, az egyes megírások ne fedjék, s még csak ne is érintsék egymást.

A térképpel kapcsolatban felmerülhetnek olyan igények is, hogy például az olvasó szeretné tudni, melyek azok a településeink, amelyek az egykori hódoltság határain kívülre esnek ugyan, de ennek ellenére területükön mégis megtalálható a Tabán földrajzi név valamely formája. Az eredeti térképen egy egyszerű vonal jelzi a hódoltság határát, amely a térkép többi elemétől viszonylag nehezen különíthető el. A vonal ráadásul a Balatonhoz érve megszakad, majd a tó másik végén folytatódik tovább.

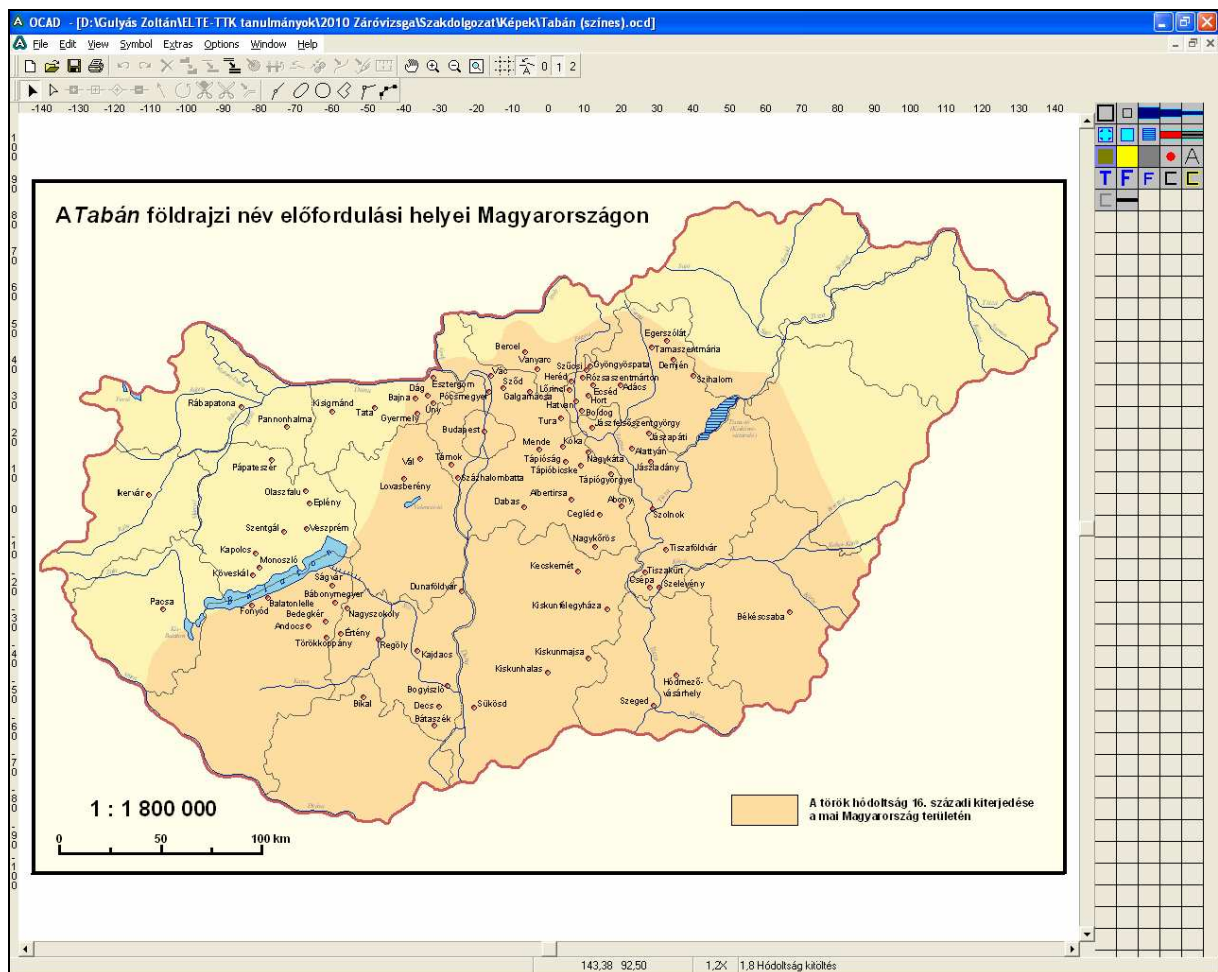

5. ábra: A hódoltsági terület határa a Balaton környékén

A hódoltsági területek szemléltetéséhez a különböző színelületek alkalmazásában láttam a megoldást. Véleményem szerint a megjelenítésnek e módja sokkal hatékonyabb, mintha csak egy vonalat jelölnénk be, hiszen ily módon már első rátekintésre egyértelműen szembetűnik a hódoltság magyarországi kiterjedése. A térképi felületek kitöltésére három lágy pasztellszint hoztam létre: egy világos narancs szín a hódoltság területét jelzi, hazánk többi része sárgás ár-

nyalattban jelenik meg, míg a határainkon túli, de még a kereten belüli kitöltés esetében a sárga színnek egy igen halvány tónusát választottam.

Az általam készített melléklet abban is eltér az eredetitől, hogy a térképet egy 1,0 mm vastagságú, fekete színű keretbe foglaltam. Ezen belül helyeztem el a térkép címét, a méretarányára utaló megírásokat, valamint a hódoltsági területek színéhez tartozó magyarázatot. A térképen kívüli, de a kereten belüli megírások elhelyezésénél a harmonikus összhatásra törekedtem. A bal felső sarokban elhelyezkedő cím kiegészítésével utaltam arra, hogy a térkép csak a mai Magyarország területén található előfordulási helyeket kívánja bemutatni. A címet, akárcsak a többi magyarázó feliratot, a településneveknél használt betűtípussal írtam meg, a betűméretet 17 pontosra, a stílust pedig félkövérre állítottam be. A Tabán szót a betűk dőltté tételével és méretének kis mértékű megnövelésével tettem még hangsúlyosabbá.

6. ábra: A melléklet alapján megalkotott színes térkép

A térkép méretarányát a bal alsó sarokban tüntettem fel. Közvetlenül alatta helyeztem el a mértéklécezt, amelyet az eredeti térképhez képest további egységekre osztottam, a fő beosztásokat pedig nagyobb méretű betűkkel írtam meg. A térképlap jobb alsó sarkában a hódoltság területére utaló magyarázatként egy 9×13 mm nagyságú téglalapot helyeztem el, melyet 0,10 mm vastagságú vonallal rajzoltam meg, majd a hódoltság szemléltetéséhez használt színnel töltöttem ki. Mellette jobboldalt a 9 pontos, félkövér betűkkel megírt magyarázó felirat olvasható, melynek megfogalmazásakor nem hagyhattam figyelmen kívül, hogy a mai Magyarország határain belül feltüntetett, egykori hódoltsági területek kiterjedése a XVI. század végi állapotoknak felel meg.

A szerkesztési munkálatokat a határainkon kívül eső területek színezésével fejeztem be, ezzel az átalakított térkép elnyerte végleges formáját. Dolgozatomhoz mellékelve a térkép teljes egészében megtekinthető (2. sz. melléklet).

2.6. A fekete-fehér térképmelléklet

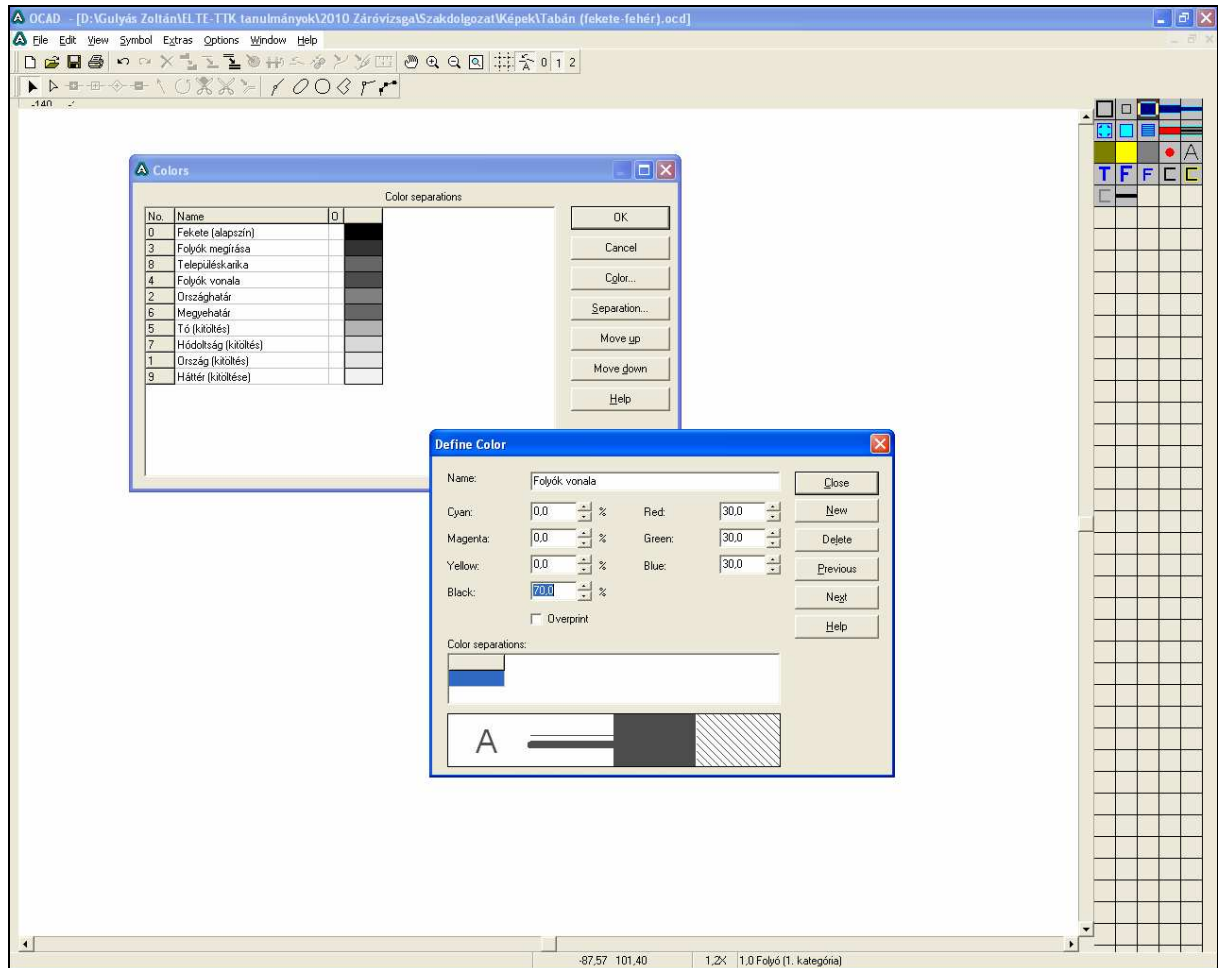
Ha egy kiadvány számára különféle ábrákat, térképeket készítünk, akkor a tervezésük során azzal is számolnunk kell, hogy nem mindig van mód arra, hogy színesben jelenjenek meg. Ez főként olyan esetekben jelenthet problémát, amikor például különböző térképi elemeket ugyanolyan vastagságú és stílusú, de eltérő színű vonalakkal ábrázolunk. A színes térképen nyilvánvalóan nem okoz gondot egy vörös és egy kék vonal megkülönböztetése, viszont ha ezt a térképet fekete-fehérben nyomtatjuk ki, az azonosítás során már könnyen nehézségekbe ütközünk. Ugyanez elmondható a színfelületekről is. Bár az adott téma különféle színek segítségével történő bemutatása igen látványos és kifejező lehet, azonban ha – például anyagi okok miatt – nincs lehetőségünk a színes nyomtatásra, a térkép ebben az esetben nem tudja elérni a kívánt hatást.

Ebből a megfontolásból egy olyan fekete-fehér térképet is létrehoztam, amely amellet, hogy nem tartalmaz kevesebb információt a színes változathoz képest, legalább olyan hasznos segítséget nyújt a Tabán név előfordulási helyeinek megismeréséhez. Mindehhez az általam megalkotott színes mellékletet használtam kiindulási alapként.

A munkát azzal kezdtem, hogy a színek menüpontjában a fekete különböző százalékos értékeinek megadásával létrehoztam azokat a szürke árnyalatokat, amelyeket a térképi elemek ábrázolásához kívántam felhasználni.

Elsőként a vonalas elemek színét állítottam be, s ahol szükségesnek tartottam, ott a vastagságukat és a stílusukat is módosítottam. Ilyen például az országhatár, amely a térképe-

men legfőképpen a színe alapján különül el a mellette futó folyóktól. Ahhoz, hogy ez az eltérés a fekete-fehér térképen is megmutatkozzon, feltétlenül változtatnom kellett az országhatár vonalán. A határ futását éppen ezért pontvonallal jelöltem, amelynek vastagságát 0,95 mm-ben állapítottam meg.

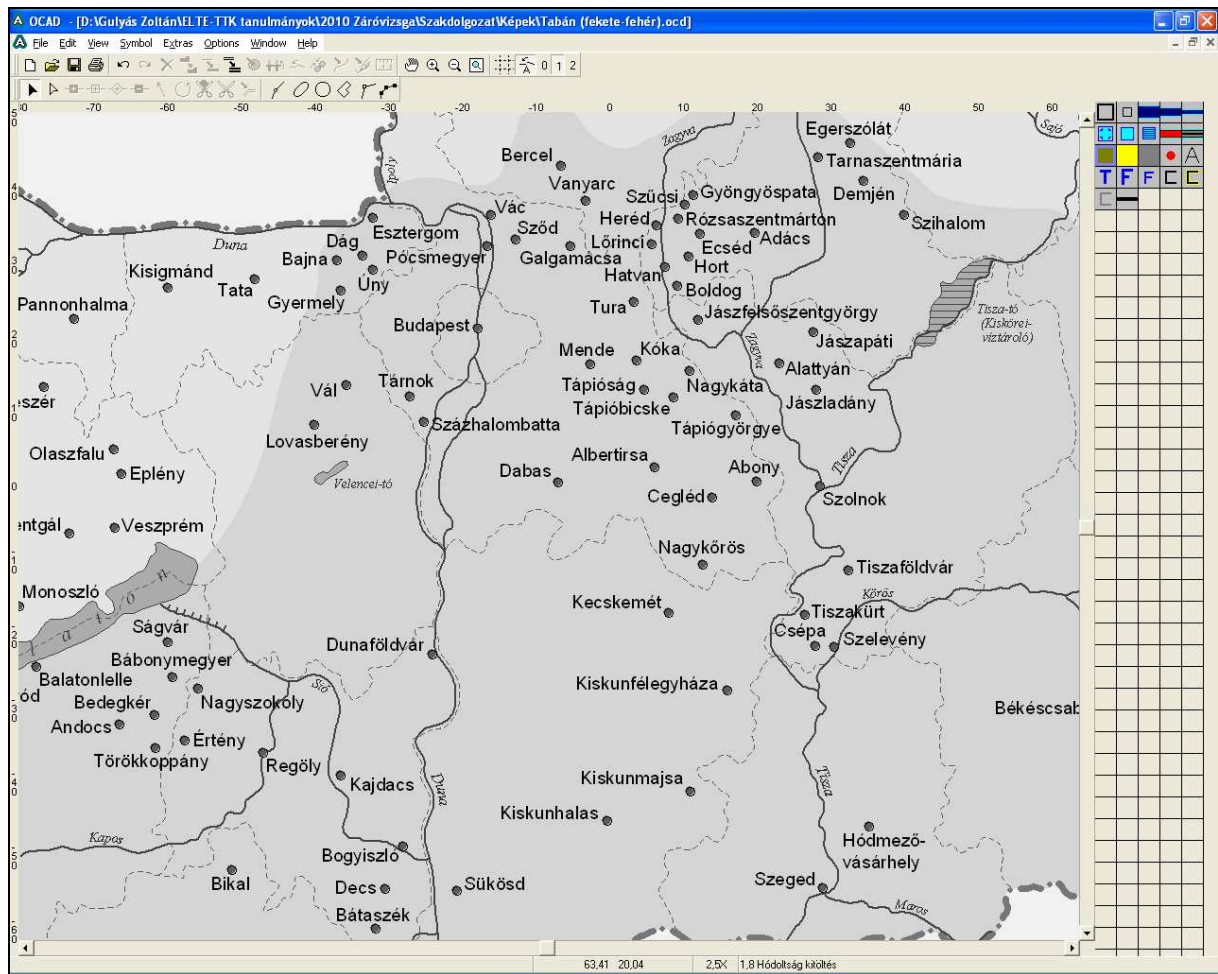

7. ábra: A szürke árnyalatok létrehozása

A vonalas elemeknél a színes térképhez képest még két esetben alkalmaztam kisebb módosításokat. Egyrészt a megyehatárokat jelölő vonalak szaggatásának mértékét jobban megnöveltem, hogy az olvasó még véletlenül se keverje őket össze a vízrajz elemeivel. Másrészt az állóvizeink kontúrvonalait is vastagabbá tettem, annak érdekében, hogy a tavak a többi szürke kitöltéstől még inkább elkülönüljenek.

A hódoltsági területek érzékeltetéséhez ismételten a felületi módszert választottam, hiszen amellet, hogy szemléletesebb képet nyújt, a nevek olvasását kevésbé hátráltatja, mint a vonallal történő ábrázolás. Az egyes térképi felületeket különböző szürke árnyalatok segítségével különítettem el.

A vízrajzi megírások tulajdonságainak meghatározásakor törekedtem arra, hogy a betűk, stílusukat tekintve, térjenek el a településeketől, ugyanakkor a szürke kitöltéseken is jól olvashatók legyenek. A települések esetében a megírások betűméretét, és a jelek nagyságát egyaránt megfelelőnek találtam, ezért nem változtattam rajtuk. A térképlap címét, a hódoltsági területhez tartozó magyarázatot, valamint a méretarányra utaló jelzéseket is változatlanul hagytam. Az ily módon elkészült térkép szintén megtalálható dolgozatom mellékletei között (3. sz. melléklet).

8. ábra: A fekete-fehér térkép részlete

3. A török mondakör típusai helyneveinkben

3.1. A téma térképi ábrázolása

A Tabán földrajzi név előfordulási helyeit bemutató melléklet átszerkesztését és bővítését követően a tanulmány alapján további térképek készítését tűztem ki célul. A könyv olvasása során legfőképpen azok a fejezetek nyerték el a tetszésemet, amelyek a földrajzi neveink és a hódoltsági időszak eseményeit elbeszélő mondák közötti összefüggéseket tárják fel. Mindezek szemléltetésére egy térképet kívántam létrehozni, amely különféle jelek segítségével ábrázolja a hódoltsági mondák emlékeit őrző neveink előfordulásait. A téma bemutatásához az eredeti melléklet alapján szerkesztett színes térképemet használtam fel.

A munkát azzal kezdtem, hogy kiválasztottam, mely települések kerüljenek fel a térképre. Úgy döntöttem, hogy csak azon mondák emlékeit jelenítem meg, amelyek 1.) a török elleni harcokhoz, 2.) a hódoltság idején elrejtett kincsekhez, értéktárgyakhoz fűződnek. Megítélésem szerint ennél többet a térkép méretaránya nem bír el, főként annak tekintetében, hogy a legtöbb emlék a Dunántúl déli területein fordul elő. A térkép szemlélőjének nehezebbé esne azonosítani az egymás mellett sűrűn elhelyezkedő településeket és a hozzájuk tartozó jeleket.

A térképemet oly módon kívántam megalkotni, hogy az olvasó számára ne csak az derüljön ki, hogy hol fordulnak elő emlékek, hanem egyúttal azt is meg lehessen tudni, hogy az adott településeken megtalálható, hódoltsági eredetű földrajzi neveink milyen eseményekhez kapcsolódóan jöttek létre. Ennek érdekében a tanulmányban fellelhető, a török kori harcok mondáihoz fűződő neveket az általam létrehozott kategóriáknak megfelelően csoportosítottam, majd mindegyik kategóriához hozzárendeltem egy-egy saját magam által tervezett és megszerkesztett jelet. A tipizálás utáni kategóriák a következők:

a) Ütközet magyarok és törökök között

A várostromok kivételével ebbe a kategóriába soroltam minden olyan csatát, párviadalt, amelyet magyarok és törökök vívtak egymással. Az olvasóban joggal vetődhet fel a kérdés, hogy a térképen miért nem kaptak helyet bizonyos csatáink, amelyekkel akár már az általános iskolai tanulmányaink idején is találkozhattunk. Mivel a térképem egyfajta kiegészítésként szolgál, így csupán azon neveink közül válogattam, amelyeket Szabó professzor úr a könyvében megemlít. Feltűnhet még az is, hogy a harcmondák közé több olyan név is bekerült, amely népetimológiával jött létre, de egyúttal ütközetek emlékeit is őrzi. A könyv külön is foglalkozik a népetimológiával keletkezett földrajzi neveinkkel. A csatákat térképemen – a történelmi

atlaszokban gyakran alkalmazott megoldáshoz hasonlóan – két egymáshoz ütköző karddal jelöltem. A jelet fekete vonalakkal rajzoltam meg, méretének megválasztásakor törekedtem arra, hogy jól látható legyen, ugyanakkor a nevek olvasását se hátráltassa.

b) Törökök által ostromolt vár

A török kori tanulmányaink és olvasmányaink közül minden bizonnyal a leglátványosabban azok a jelenetek maradtak meg emlékezetünkben, amelyek a törökök által ostromolt várakhoz fűződnek. Elég csupán az Egri csillagokra gondolnunk, de irodalmunkban számos kiváló művet találhatunk, amelyek a török idők várostromainak történetét dolgozzák fel. Térképemen mindössze azokat az erődítményeket jelöltem be, amelyek a tanulmányban is meg vannak említve. A tipizálás során nem láttam szükségét annak, hogy különbséget tegyek az elesett és a sikeresen megvédett várak között. A várostromok térképi jeléül egy bástyát rajzoltam, melynek színét, az építőanyagként felhasznált kövekre utalva, szürkének állítottam be.

c) Török tábor, katonai kiképzőhely

Ebbe a csoportba azon neveinket soroltam, amelyek a mondák szerint olyan helyeket jelölnek, ahol a török csapatok akár rövid ideig, akár tartósan tábort ütöttek; vagy ahol a harcba induló janicsárokat felkészítették a küzdelmekre. A kategórián belül leggyakrabban azok a helyek fordulnak elő, amelyek egy-egy ütközetet, valamint a magyarországi lakosság körében elkövetett dúlást megelőzően szolgáltak a törökök táborhelyéül. A térképi ábrázoláshoz egy sátorra emlékeztető jelet hoztam létre, melyet szürkével színeztem, mert tapasztalataim alapján úgy gondolom, hogy a jel ily módon jól elkülönül a térkép kitöltésénél alkalmazott színfelületektől, és a nevek olvasásánál sem okoz problémát.

d) Török dúlás a lakosság körében

Azokat a neveket soroltam ide, melyeknek kialakulása a néphagyomány szerint összefüggésbe hozható a török katonák által véghez vitt pusztításokkal. Ezek az emlékek a legtöbb esetben a lakosság legyilkolásához, a templomok lerombolásához, valamint az erdők felégetéséhez kapcsolódnak. A térkép létrehozása során sokat gondolkodtam azon, hogy milyen jellel lehetne a leghatásosabban kifejezni a török dúlást. Végül úgy döntöttem, hogy egy tüzet szimbolizáló jel megalkotása a legcélravezetőbb. A lángokhoz a narancs szín egyik sötétebb tónusát kevertem ki, amely jól megkülönböztethető a térképet kitöltő színektől. A dúlást ábrázoló jel a többi szimbólum méretével nagyjából megegyezik

e) Török csapatok útvonala

Földrajzi neveink között akadnak olyanok is, amelyek a török seregek vonulásához, valamint a portyázó török csapatok útjaihoz köthető emlékeket őriznek. A mondák szerint nem egy esetben maga a szultán is megjelent ezeken az utakon. E neveink számára hoztam létre ezt a kategóriát. Térképemen a törökök menetelését megőrző neveink előfordulási helyeit egy olyan jellel ábrázoltam, amely leginkább egy zászlóhoz hasonlít, ugyanakkor az útirány jelzéséként is értelmezhető. A fekete vonalakkal megrajzolt jel kitöltéséhez egy jól észrevehető, vörös színárnyalatot választottam.

f) Magyarok üldözése, fogságba ejtése

A könyvnek a harcmondák emlékeit tárgyaló fejezetében gyakoriak az olyan helynevek, amelyek keletkezése a néphagyomány szerint a török katonák által űzött és fogságba ejtett magyar személyekhez fűződik. Ahhoz, hogy ezeket is ábrázolhassam, egy újabb kategóriát vezettem be. Ide soroltam például a törökországi háremekbe szánt magyar leányok raboskodásának helyszíneit, valamint azokat a helyeket is, ahol a törökök elől menekülő magyar lakosság menedékre lelt. A kategória térképi jeleként egy négyzet alakú, börtönrácsra emlékeztető szimbólumot hoztam létre, amelynek kitöltését meghagytam fehérnek. Ennél fogva nemcsak a rácsokat jelölő vonalak látszódnak jobban, hanem a szimbólum is jól észrevehetően elkülönül a térkép többi elemétől.

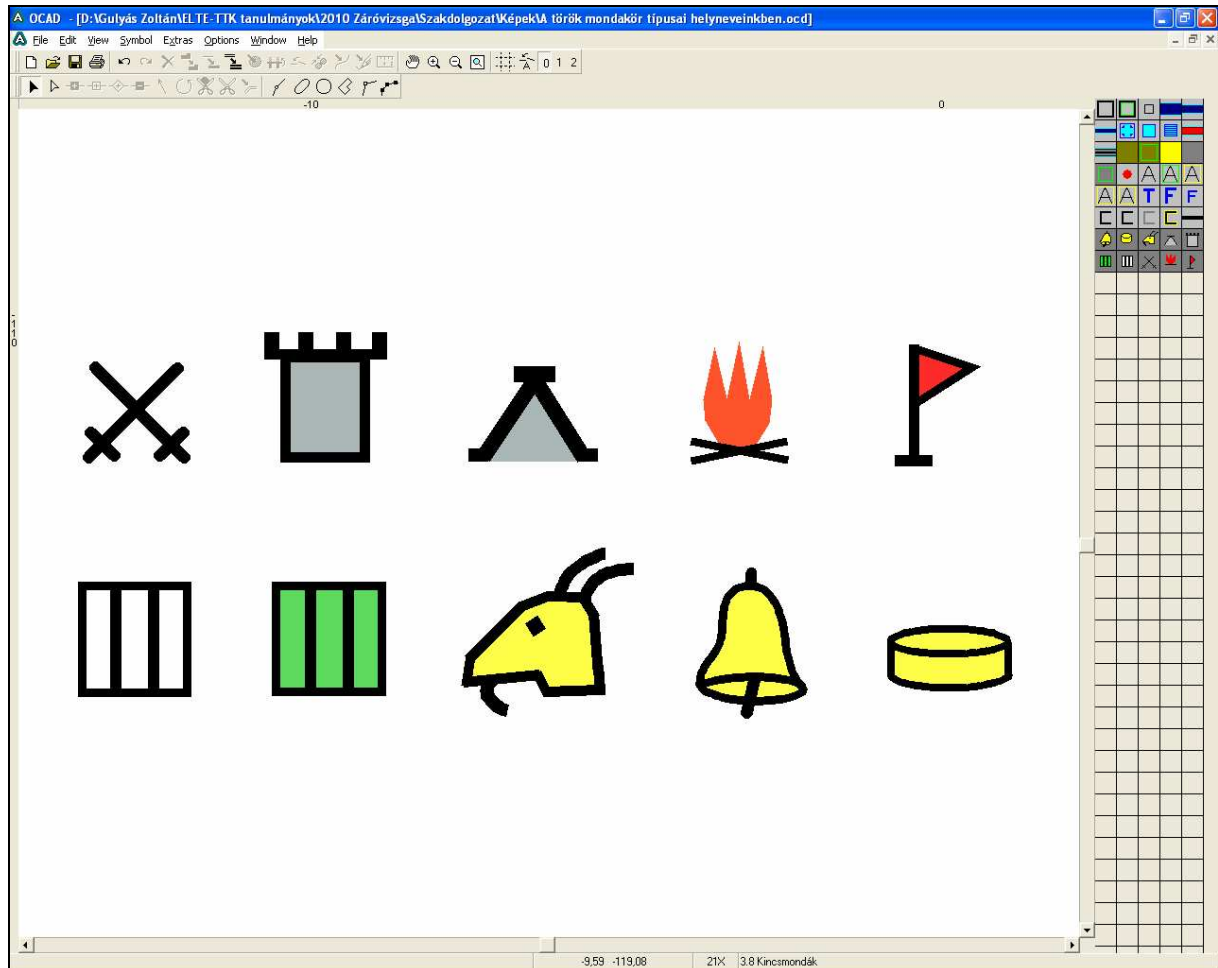
g) Törökök üldözése, fogságba ejtése

A hódoltsági mondáink alapján olyan földrajzi nevek is kialakultak, amelyek a magyarok elől meghátráló török katonák, valamint a foglyul ejtett török személyek emlékét őrzik. E nevek előfordulási helyeit szintén a börtönrácsot jelképező szimbólummal ábrázoltam, azzal a különbséggel, hogy kitöltéséhez a zöld színt választottam, és nemcsak azért, mert az a háttértől jól elválik, hanem azért is, mert az iszlámban (pontosabban a szunnitáknál, és a törökök szunniták) a zöld szent színnek számít. A hagyomány szerint ugyanis Mohamed próféta és utódai, a kalifák zöld színű kaftánt és turbánt viseltek, és zöld zászló alatt harcoltak.

Térképemen a hódoltsági időszak különféle értéktárgyaihoz kapcsolódó mondák emlékei is helyet kaptak. Az ezeket megőrző földrajzi neveink felsorolása a tanulmányban az alábbi három kategória alapján történik:

– ***Kincsmondák:*** a hódoltság idején elrejtett kincsekhez, valamint a törökök elől menekülő lakosság által elszórt pénzérmékhez fűződő emlékek.

- **Kincses kőkecske:** kevésbé ismert, de nagyon érdekes, egymástól távolabbi helyeken is megőrződött mondatípus, melyben egy kőkecske szerepel a kincsek rejtékhelyéül.
- **Harangmondák:** a falvak lakosai gyakran a templom harangjait is elrejtették a török katonák elől, ennek emlékei a mondáinkban is fennmaradtak.

9. ábra: A mondakörhöz rendelt jelek

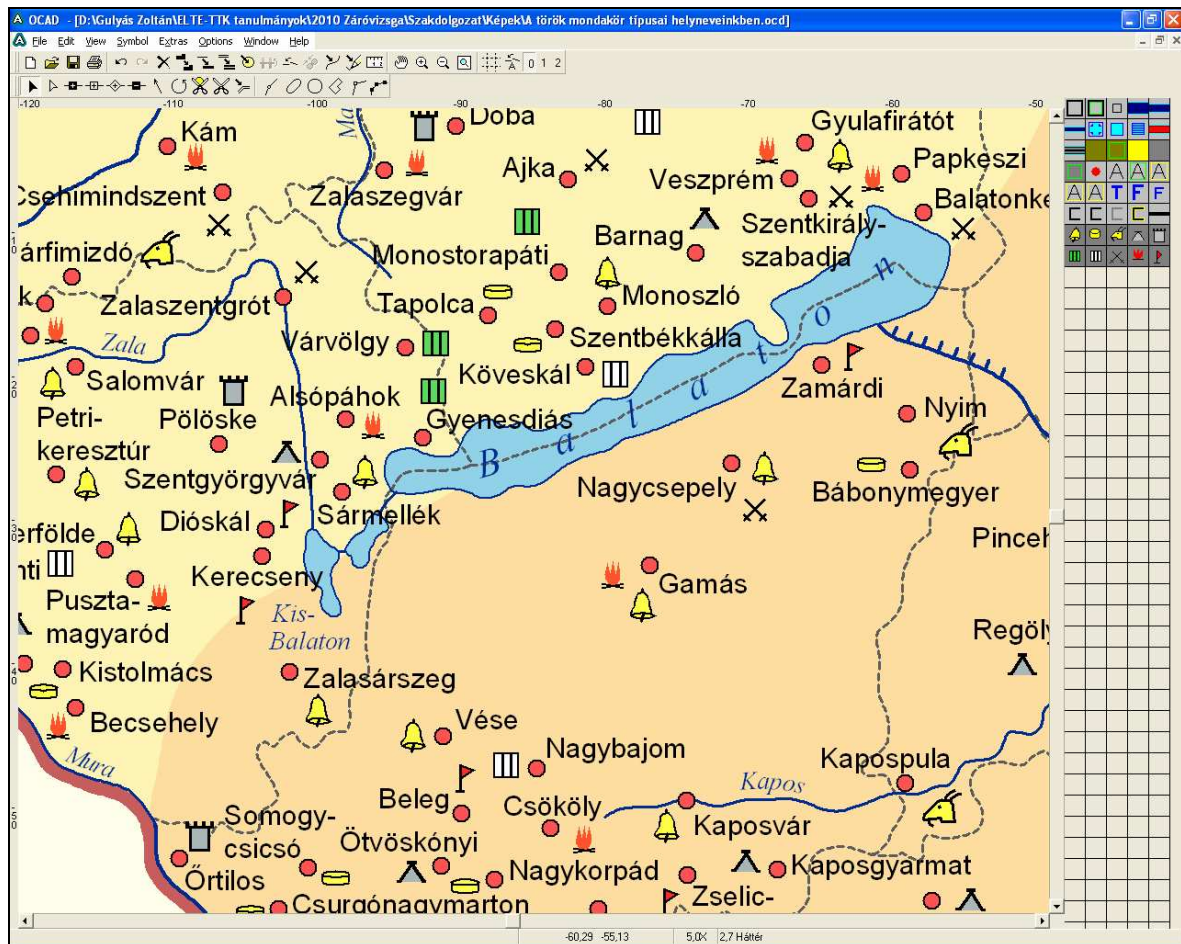
Az előfordulási helyek térképi megjelenítése során megtartottam a szerző által létrehozott csoportokat, viszont – a kőkecske mondák elkülönítésének érdekében – a többi kincset jelölő kategóriát a jelmagyarázatban „egyéb kincsmondák” néven a felsorolás végén helyeztem el. Az ábrázoláshoz mindhárom kategória számára megalkottam egy-egy jelet: a kőkecske mondákat egy kecskefejre, a harangmondákat értelemszerűen egy harangra emlékeztető szimbólummal érzékeltettem, míg az „egyéb kincsmondák” szemléltetéséhez egy pénzerméhez hasonló jelet rajzoltam. Mindhárom jel kitöltéséhez, az aranyra történő utalásként, a sárga szín egyik élénk árnyalatát választottam. Az azonos szín egyúttal a tartalmi csoporthoz tartozást is

kifejezi. Ez azért is fontos, mert az értéktárgyak és a harcok emlékének előfordulásai együtt jelennek meg a térképen.

Mivel a Dunántúl egyes területein a megjeleníteni kívánt települések igen nagy számban fordulnak elő, ezért annak érdekében, hogy a jeleket jól látható módon el lehessen helyezni a térképen, a Tabán előfordulási helyeit bemutató térképeimhez képest kis mértékben csökkentettem a településjelek méretét, valamint a helységek neveit a még éppen olvasható, 5,5 pont nagyságú betűkkel írtam meg.

A jelmagyarázat a térkép jobb alsó sarkában helyezkedik el, olyan helyen, ahol a téma szempontjából nézve kevésbé fontos területeket fed le. A térkép méretarányát és a hódoltsági területre utaló magyarázó megírást is itt tüntettem fel.

A térkép címe: *A török mondakör típusai helyneveinkben*. A cím, amely 22 pontos, félkövér betűkkel a térkép bal felső sarkában jelenik meg, gyakorlatilag megegyezik a könyv egyik fejezetének címével, ezzel is érzékeltetve azt, hogy a térkép a tanulmányban szereplő nevek előfordulásait, illetve kialakulásuk történetét kívánja szemléltetni.

10. ábra: Részlet az elkészült térképből

3.2. A török elleni harcok emlékei

Ebben a fejezet részben a török elleni harcok emlékeit őrző földrajzi neveinket sorolom fel, az általam létrehozott kategóriáknak megfelelően. Bizonyos esetekben a nevek – bár török kori monda fűződik hozzájuk – csak közvetve utalnak az eseményekre. A helyesírásukat illetően mindenképpen meg kell jegyezni, hogy a neveket abban a formában adom közre, ahogyan a tanulmányban szerepelnek.

Ütközetek:

Ajka: *Török-tető* – Innen lötték a törökök a Somlón védekező magyarokat.

Balatonkenese: *Törökverő* – Partrész, a néphagyomány szerint itt csaptak le a törökre.

Béb: *Török-rét* – A hagyomány szerint egy csata volt itt a török időkben.

Csehimindszent: *Vér-patak* – A török harcok idején sokan belevesztek.

Dömös: *Pattantyúsok* – A hagyomány szerint a török időkben innen ágyúzták a klostromot.

Mezőlak: *Szempétéri-domb* – A törökökkel vívtak itt csatát.

Nagycepely: *Jézus-káttó-domb* – A magyarok Jézus nevét kiáltva győzték le a törököket.

Nagygyimót: *Török rétek* – A hagyomány szerint a törökök vereséget szenvedtek itt.

Szegvár: *Sáp* – Egy Sáp nevű vitézről nevezték el, aki a török elleni harcban itt esett el.

Szentkirályszabadja: *Péter halma* – Egy Péter nevű vitéz csatát nyertett itt a török ellen.

Tatabánya: *Török-cser* – A hagyomány szerint a magyarok itt megverték a törököket.

Vécs: *Lentáca-vőgy* – A török elleni harcok idején itt lent álcázták magukat a magyarok.

Zalaszentgrót: *Török-temetés* – A törökdúlás idején itt nagy harcok voltak.

Várostrom:

Siklós: *Császár-domb* – A törökök Siklós várát ostromolták, a császár itt ütötte fel a sátrát.

Eger: *Nagy-rét* – A néphagyomány szerint innen lötték az egeri várat a törökök.

Órtilos: *Asszony-vári-högy* – Itt egy vár állott, melyet asszonyok védtek a török elől.

Doba: *Vár* – A várat sohasem vette be a török, a védők egy csellel menekültek meg.

Pölöske: *Törökösi-düllő* – A törökök innen lötték a Törökdőmbön levő várat.

Török táborhely:

Barnag: *Fősző-Török-vőgy* – A hagyomány szerint török táborhely volt.

Fülöpjakab: *Szultán-sarok* – A hagyomány szerint a török szultán és serege állomásozott itt.

Hajdúböszörmény: *Törökállás* – A szóhagyomány úgy tartja, török táborhely volt e helyen.

Kaposgyarmat: *Tábor-vőgy* – A hagyomány szerint itt törökök, illetve kurucok táboroztak.

Máhomfa (Lenti): *Török-erdü* – A törökfutáskor itt táboroztak a törökök.

Mátraballa: *Török hegyi* – A monda szerint a törökök gyülekezőhelye volt.

Ozmánbük: *Török-árok* – A hagyomány szerint itt táboroztak a törökök.

Ötvöskőnyi: *Nagy-tanárok* – A török időkben itt tanították fegyverforgatásra a janicsárokat.

Regöly: *Tobány* – A hagyomány szerint török katonai tábor volt a helyén.

Szentgyörgyvár: *Remetelak* – Török katonai tábor és temetkezési hely volt.

Tarnaszádány: *Török-ér* – A törökök itt pihenték ki magukat az egri vár megtámadása előtt.

Varga: *Töröksűrű alja* – A hagyomány szerint itt bújtak meg a törökök.

Zajk: *Török-sűrű* – A törökdúlás idején itt volt a törökök tábora.

Török dúlás:

Alsópáhok: *Nemes* – A törökök elpusztították a falut, de a XVIII. században újjáépült.

Apc: *Síró* – A néphagyomány szerint a törökök sok embert megöltek, nagy volt a sírás.

Babót: *Faluhegy* – A XVI. század végén a török elpusztította a falut.

Becsehely: *Göröcseji-templom* – A templomot a törökök karácsony éjjelén pusztították el.

Budafa: *Kató-telek* – A török a falu népét legyilkolta, csak egy Kató nevű lány maradt élve.

Csököly: *Akasztfő-domb* – A törökök itt akasztották fel az igától kimerült magyarokat.

Gamás: *Vérgamás* – A török pusztítás során nagyon sok vér elfolyt.

Gödörháza (Magyarszombatfa): *Török-mögye* – A törökök innét lőtték a templomot.

Hegyszentmárton: *Piros-árok* – A törökök itt gyilkolták le a falu lakosságát.

Homokbödöge: *Ígett-erdő* – Nagy erdő volt, melyet a törökök felgyújtottak.

Kám: A falu neve a török időkig Gyeliszentegyház volt, majd feldúlták a törökök.

Kercaszomor: *Pusztá temetű* – A templomot a törökök ágyúzták, harangja a Kercába zuhant.

Kocs: *Isten-kuti-nádas* – Kara Musztafa 1683-ban itt mészároltatta le Kocs lakóit.

Papkeszi: *Kalap-hegy* – A törökök innét ostromolták a Sári nevű falut.

Pusztamagyaród: *Szentegyházi-ódal* – Pálos kolostor volt itt. A törökök pusztították el.

Veszprém: *Betekincs-vőgy* – Ali pasa a várat harc nélkül átadó katonákat itt ölette meg.

Veszprémvarsány: *Dobzos* – A törökök felgyújtották a templomot.

Zalaszegvár: *Sziget* – A török a falut felgyújtotta.

A törökök útvonala:

Beleg: *Török-út* – A hely állítólag a törökök fő vonulási útja volt.

Dióskál: *Török-csapás-út* – Ezen az úton mentek a törökök Kanizsa felé.

Istvándi: *Török-úti-dülő* – A Sziget várából portyára induló törökök útja.

Kerecseny: *Török-csapás* – Itt vezetett a törökök hadi útja.

Somogyudvarhely: *Török útja* – A hagyomány szerint a törökök útja erre vezetett.

Tiszanána: *Császár út* – Ezen az úton vonult hadával a török császár.

Zamárdi: *Török-ut* – A hagyomány szerint a török lovasok ezen indultak portyáikra.

Zselickisfalud: *Kardosfa* – A monda szerint a szultán járt erre és itt vágott le egy faágat.

Magyarok üldözése, fogságba ejtése:

Bajna: *Öreg-juk* – A monda szerint a megtámadott falu lakói a barlangba menekültek.

Bajót: *Örzsébet-kert* – Egy török csapat összefogdosta a lányokat, és bezárta őket ide.

Bárszentmihályfa (Lenti): *Török-nyárkás* – A portyázó törökök elől ide menekült a nép.

Berkesd: *Banyák dombgya* – A török elől menekülő lányok öregasszonynak öltöztek.

Bölcske: *Leánvár* – A törökök itt őrizték a szép magyar lányokat.

Domoszló: *Hegyes-hegy* – Itt kereszt jelölte, ahol a törökök elfogták a magyar királyt.

Felsőtárkány: *Palócok útja* – Ezen az úton menekültek a palócok a törökök elől.

Iharkút: *Kirájkapu* – A király kísérete erre menekült a törökök elől, tartja a hagyomány.

Köveskál: *Törökugrató* – Egy magyar katonát kergettek a törökök, aki cselrel győzte le őket.

Mezőtárkány: *Verem-hát* – A hagyomány szerint a nép ide menekült a törökök elől.

Nagybajom: *Török-futás* – Itt letek a török elől menedéket a magyarok.

Nemesgörzsöny: *Fűz-vőgy* – A törökök a völgyön keresztül hajtották foglyaikat Pápára.

Ordas: *Simon-tag* – Egy Simon nevű ember a törökök elől az ingovány közti szigeten bújt el.

Tatabánya: *Szelim-barlang* – A török időkben hét falu lakói menekültek ide.

Törökök üldözése, fogságba ejtése:

Foktő: *Török-kép* – Pizskafákkal felfegyverkezett asszonyok zavarták ki a falura támadó törököket, akik a képüket se merték visszafordítani.

Gyenesdiás: *Szoros hadiut* – Ide csalták be a törököket és itt győzték le őket.

Markaz: *Sas-kő* – Egy Sas László nevű vitéz az itteni szakadékba vezette a törököket.

Monostorapáti: *Pinkóc* – Török foglyokat telepítettek ide Pannonhalmáról.

Szatta: *Nyársos-vőgy* – A törökfutáskor felnyársalták az embereket.

Uszód: *Bujok-basa hídjá* – Egy basa a magyarok elől menekülve ezen a részen bújt egy híd alá, ahol üldözői mégis rátaláltak és elfogták.

Várvölgy: *Török-irtás* – Rezi ostromakor itt irtották ki a menekülő törököket.

3.3. Értéktárgyakhoz fűződő emlékek

A törökök elől nemcsak kincseket (ékszert, pénzt), hanem több monda szerint különféle közösségi értéket (például egy-egy település harangját) is célszerű volt elrejtteni. A kiváló régész, Torma István a harangok török kori küzdelmek során történő elrejtéséről a következőket írta: „...A török korban a falvak sokasága vált időszakosan vagy véglegesen lakatlanná. Harangjaik vagy a felgyújtott templommal együtt pusztultak el, vagy a fosztogató katonák zsákmányává váltak. Egy részüket a menekülő lakosok magukkal vitték új lakóhelyükre, vagy elrejtették őket”.

Ebben a fejezet részben azokat a földrajzi neveinket teszem közzé, melyeknek a hódoltsági időszak értéktárgyaihoz kapcsolódnak.

Kincsmondák:

Aranyosgadány: *Török-pince* – A menekülő törökök ebbe a pincébe rejtették el az aranyukat.

Bábonymegyer: *Tönkő-domb* – A hagyomány szerint kincset rejtettek ide a török dúlásakor.

Csurgó: *Vár-cser* – A hagyomány szerint itt ásták el a törökök a kincseket.

Csurgónagymarton: *Pénzös-gödör* – A hagyomány szerint a község lakói ide rejtették a törökök elől a pénzüket.

Decs: *Aran-domb* – A monda szerint a törökök ide ásták kincseiket.

Dinnyeberki: *Török-pince* – Itt ásták el a törökök a kincseket. Állítólag tele van arannyal, de senki nem talált rá. Átok van a kincseken, mert aki megpróbálta kiásni, azt kilelte a hideg.

Dudar: *Aranyos-tó* – Volt itt egy tojás alakú sziklatömb. A törökök elvitték Székesfehérvárra, kibontották, arannyal volt tele.

Dunaföldvár: *Pénzhányás* – Több kincsmonda fűződik ehhez a helyhez.

Görcsönydoboka: *Török-sánc* – Itt ásták el a török császár aranyhintáját.

Gyöngk: *Kukoricás* – Egy élére állított malomkő van itt, ami egy török kincses alagutat zár le.

Kakasd: *Várhégy* – Egyesek szerint a törökök rengeteg kincset ástak el ide.

Kistolmács: *Pénzész-gödrök* – A törökfutás idején falu volt itt, ide jártak kincset keresni.

Nagykorpád: *Posta-berök* – A hagyomány szerint karácsony éjjel a mocsár felett imbolygó fény megmutatja a törökök elől ide elrejtett kincseket.

Somogyicsicsó: *Pénzös-út* – A török világ után állítólag az úton sok pénzt találtak.

Szentbékkálla: *Palota* – A hagyomány szerint a veszprémi püspök itt rejtette el kincseit.

Tapolca: *Kincses-gödör* – A törökök elől menekülő lakosok ide rejtették kincseiket.

Téseny: *Pénzész-mégye* – A törökök üldözték a magyarokat, akik pénzt szórtak el itt.

Kincses kőkecske:

Dusnok: *Kecske-fok.* „...névadója egy *Kűkecske*. A történet szerint ez a Kőkecske, melynek lábai le voltak törve, talán egyszer éppen a Kecske-fokból kerülhetett elő, de hogy ott hevert emberemlékezet óta, a földeken, az biztos, mert a dusnokiak a nagyon súlyos kecske formájú kődarabot boronáláskor nehezeknek használták a könnyű vesszőboronára téve. A határnak ezen a részén mindenki ezt használta, majd visszavitte a fok partjára, s ott lelökte a boronáról. Egyszer azonban jött egy török úr fényes hintóval. Amikor meglátta a Kőkecskét, leszállt, leborult, imádkozott előtte. Egy kulcsot vett elő, amivel kinyitotta a kecskét, s az arannyal volt tele. Ekkor jöttek rá a dusnokiak, hogy miért volt olyan nehéz a Kőkecske. A török úr pedig az összegyűlt kíváncsiskodók közé két kézzel szórta az aranypénzt, majd betette a hintóba, s úgy elhajtott a Kőkecskével, hogy azóta sem látták.”

Kadarkút: *Lüdöző* – A népmonda szerint török lőtér volt. Egy ma is látható sáncot golyófogónak hisznek. Ide kapcsolnak egy kőkecske-mondát is.

Kapospula: *Kecske-kuti-düülő* – A monda szerint itt kőkecskét találtak, tele pénzzel.

Nyergesújfalu: *Kecske-kő* – A hagyomány szerint a nagyigmándi pasa egy kőkecskében itt rejtette el a kincset.

Nyim: *Főső-rét* – A hagyomány szerint a törökök egy kőkecskét hagytak itt, amelybe kincs volt elrejtve. Később egy török visszajött, és megkereste az elhagyott kincset.

Pincehely: *Kenderfődek* – A hagyomány szerint volt itt egy halom, amelyet a törökök hordtak össze a sapkájukkal 1686-ban, amikor ki kellett vonulniuk az országból. A falu lakói találtak itt egy kőkecskét, de nem mertek hozzányúlni. Egy külföldi nyitotta ki a faránál, és a benne levő kincset elvitte.

Sárfimizdó: *Kecske-hát* – A hagyomány szerint, amikor a törökök a falun áthaladtak, egy bronzból öntött kecskét felejtettek itt. Egyszer újra törökök jöttek a faluba, akik megtalálták a bronzkecskét és feltörték. A belsejében annyi ezüstpénzt találtak, hogy Budán sok-sok szekér sót kaptak érte.

Somberek: *Török-templom* – A közelben egy kőből faragott kecskét találtak. Ezt a parasztok sokáig boronanehezeknek használták. Egyszer megjelent egy török vagy szerb ember, felnyitotta, és kivette belőle az oda rejtett ékszereket.

Szigetvár: *Török-temető* – Egyszer itt egy „kükecskét” találtak, amely a török időkből maradt, és arany volt benne.

Harangmondák:

Abasár: *Harang-kút* – Csak az idősek emlékeznek a névre. Egyes vélemények szerint itt rejtették el a harangot a török elől.

Bajót: *Dréngács-kút* – A népmonda szerint a törökök ide dobták be a templom harangjait.

Bisse: *Törökök kútja* – A török katonák ide foglyokat dobáltak, más magyarázat szerint a török elől itt rejtették el a harangot.

Fülöpjakab: *Templom-rét (Besze-rét)* – A hagyomány szerint a templom harangját a török elől a rét vizébe süllyesztették. Időnként megszólal. Keresik, de nem találják.

Gamás: *Jélászkai-kút* – A hagyomány szerint a török időkben ide rejtették a falu harangjait.

Gyulafirátót: *Nagy-Gindör (Kilencesi-Gindör)* – A Kilences-tó zsombékos, feneketlen forrás-kútja. A monda szerint a Ginderbe rejtették el a török elől a harangokat.

Héreg: *Fősső-Jásti-tó* – A monda szerint a harangokat a törökök elől a tóba dobták.

Homokszentgyörgy: *Török-kút* – A monda szerint a falu lakói ebben rejtették el a törökök elől a templom harangjait.

Madocsa: *Büdös-kút* – Kút, amit már betemettek. A törökdúlás után itt találták meg a templom nagyobbik harangját.

Monoszló: *Heves* – Állandó, bővizű forrás. A monda szerint ide rejtették el a török hódoltság idején a harangot.

Nagycepely: *Oboja-óttó* – A hagyomány szerint a törökjárás idején ide rejtették el a falu harangját.

Ordas: *Csorda-kút* – A helyiek szerint a törökök elől itt rejtették el a falu harangját.

Petrikeresztúr: *Harangos-kút* – A törökök elől ide dobták bele Pató falu harangját.

Salomvár: *Harangos-kút* – A hagyomány szerint a törökök elől az ákosfai harangokat ebbe a kútba dobták.

Sármellék: *Harangos kút (Magyarós kút)* – Mesterséges kút. Devecser lakói a törökök elől menekülve ebbe dobták bele híresen szép hangú harangjukat.

Szentpéterföldre: *Csöngős-kút* – A törökdúlás idején a harangot ebbe a forrásba dobták.

Töröcske (Kaposvár): *Harang-kút* – A monda szerint ide rejtették a község harangját.

Vése: *Ó temető* – A régi temető, amelyben van egy régi kút, ahova a török elől két harangot rejtettek el, s még ma is ott vannak.

Zalasárszeg: *Harangos-kút* – Volt itt egy kút, melybe a török idején egy harangot rejtettek el.

4. A hódoltság építményei helyneveinkben

4.1. A téma szemléltetése térképen

A magyarországi oszmán-török jelenlét emlékeit leglátványosabban a fennmaradt építmények őrzik. A hódoltság témakörét kutatva olyan forrásokra is leltem, melyek a hazánkban működött, törökök által létesített vallási és oktatási intézményekkel, fürdőkkel és ezek épületeivel foglalkoznak. Erre kiváló példa Gerő Győző *Az oszmán-török építészet Magyarországon (dzsámik, türbék, fürdők)* című munkája, amelyben részletes leírásokat olvashatunk a hódoltsági időszakban emelt török építményekről. Említésre méltó a www.rodosto.hu honlap is, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársai hoztak létre a magyarországi török, illetve a Törökországban fellelhető magyar emlékhelyek bemutatása céljából. A keleti nyelvek és kultúrák kedvelői számára sok érdekességet nyújt a *Terebess Ázsia Lexikon*, amelynek törökökkel foglalkozó oldalain a hódoltság építményeihez köthető írásokat, gyűjteményeket is találhatunk.

A törökökkel kapcsolatos építmények és emléküek sok esetben a földrajzi neveinkben is megőrződtek. Szabó József könyvében egy külön fejezet tárgyalja az ily módon keletkezett helyneveinket, melyeket a szerző az egyes építmények típusai alapján különböző csoportokba sorolt. A fejezet tanulmányozása során egy olyan térkép megalkotásán kezdtem gondolkodni, amely bemutatja mindazon településeinket, ahol bizonyos helynevek kialakulása összefüggésbe hozható a hódoltsági időszak építményeivel.

Mivel a tanulmányban közzétett előfordulási helyeket vizsgálva azt tapasztaltam, hogy az ábrázolni kívánt települések túlnyomó részben a Dunántúl déli megyéiben fekszenek, ezért a térképen megjelenő nevek egyenletesebb eloszlása érdekében újabb források után néztem. A Terebess-féle lexikonban például egy olyan gyűjteményt is találtam, amely a különböző forrásművek megjelölésével azokat a helységeket sorolja fel, ahol a török korban fürdők voltak. De említhetném még Hegyi Klára kiváló monográfiáját is, melyben részletes adatokkal valamennyi hódoltsági vár megtalálható. Azonban e munkákat a térkép készítéséhez nem használtam fel, mivel nem a török kori építmények, hanem sokkal inkább a hozzájuk fűződő földrajzi neveink előfordulásainak bemutatása volt a célom. A térképen ábrázolt nevek megválasztásakor Szabó tanár úr könyve mellett Baski Imre *Oszmán-török szavak helyneveinkben* című publikációjára támaszkodtam. Az ábrázoláshoz a könyv alapján kilenc kategóriát vezettem be, s ezek számára különféle jeleket hoztam létre. A kategóriák a következők:

a) Erődítmény (vár, őrtorony, sánc)

Ebbe a csoportba főként azok a földrajzi neveink kaptak helyet, amelyek kialakulása a hódoltsági időszakban emelt várakhoz, sáncokhoz, valamint őrhelyül szolgáló építményekhez fűződik. Előfordulási helyeiket az előző térképemen is használt bástya-szimbólummal jelöltem, amely ezúttal fehér kitöltést kapott. Ennél fogva a jel könnyen megkülönböztethető a térkép többi elemétől. Döntésemet hasonló térképi megoldások felkutatásával is igyekeztem alátámasztani: a középiskolai atlaszok térképein például számos olyan jel található, melynek kitöltése fehér, és jól elkülönül az egyes színterületektől. Térképemen a kitöltés a tartalmi csoporthoz való tartozást is kifejezi, így azon kategóriák, amelyek épületeket is jelölnek (így a ház és a templom kategóriája is), fehér kitöltésű szimbólumokkal jelennek meg.

b) Ház

Noha e kategóriába az általam felhasznált források alapján mindössze egyetlen név sorolható, megjelenítésétől mégsem kívántam eltekinteni, hiszen ezzel is szemléltetem, hogy a hódoltsági eredetű neveink keletkezése mennyire sokszínű. A kategória jeléül értelemszerűen egy házra emlékeztető szimbólumot hoztam létre, amelyet az előző jelnél már említett okokból fehérrel töltöttem ki.

c) Templom

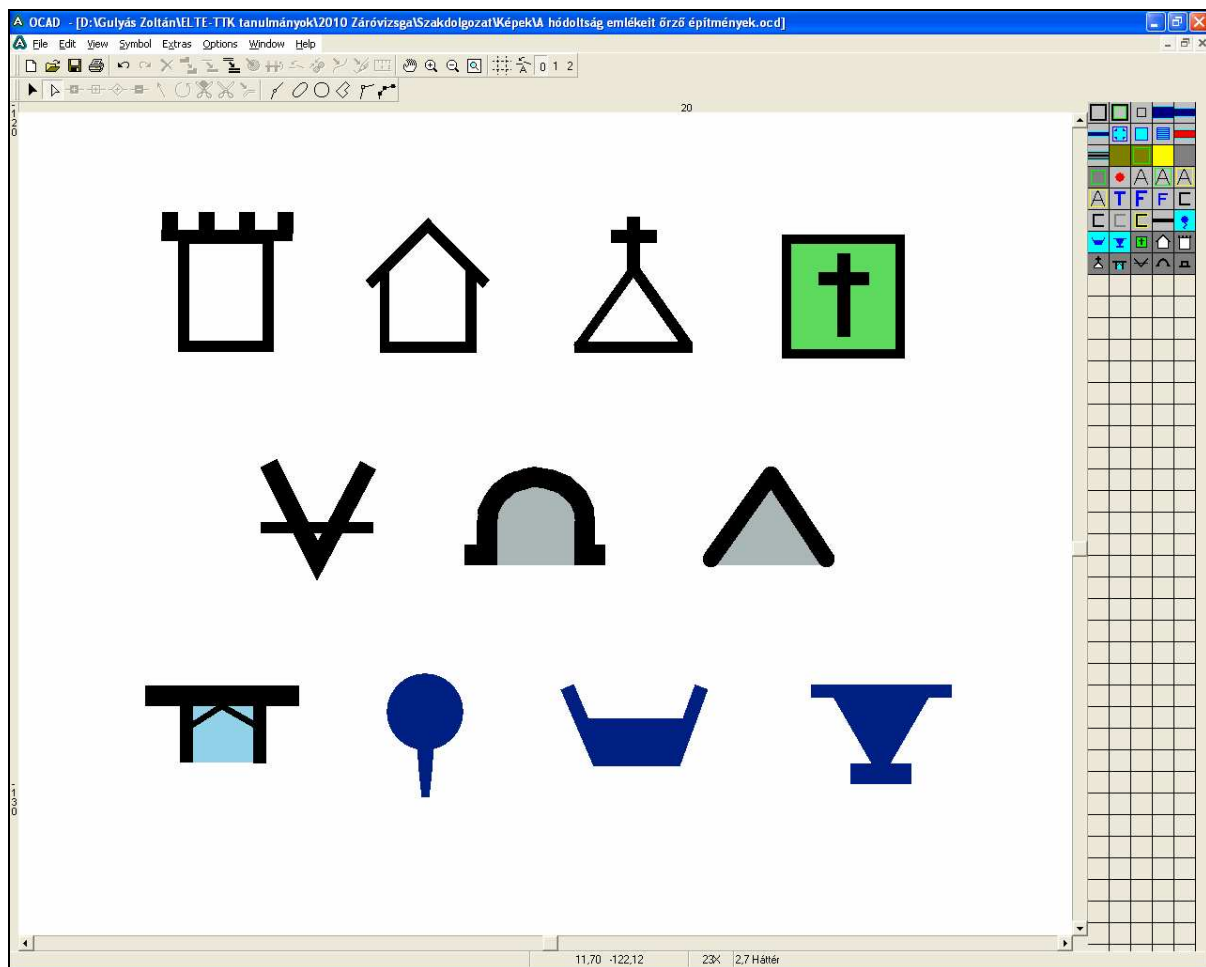
A török idők emlékét őrző neveink között szép számmal akadnak olyanok is, amelyek különféle vallási célokat szolgáló építményekhez kapcsolódóan jöttek létre. Bár bőven vannak emlékeink a törökök által emelt imahelyekről is, e kategórián belül elsősorban a keresztény templomokhoz kötődő eseményekkel foglalkozom. A kategória számára egy templomtoronyhoz hasonló jelet szerkesztettem, s ez esetben is a fehér kitöltést alkalmaztam.

d) Temető

Ebben a kategóriában a török kori temetőkre és síremlékekre visszavezethetően megalkotott helyneveink találhatók. Ezek előfordulási helyeit egy négyzet alakú jellel szemléltetem, amelyben egy fekete vonalakkal megrajzolt keresztet helyeztem el. A jel kitöltéséhez a zöld színt választottam, abból a megfontolásból, hogy a temetőket a különféle várostérképeken is főként ezzel a színnel ábrázolják.

e) Vaskapu

Több helyütt is előfordul a Vaskapu földrajzi nevünk, melynek kialakulásához gyakran a hódoltság idejében megtörtént eseményeket társítanak. Az általam bemutatott Vaskapu elnevezések nem minden esetben utalnak magára a kapura, mint tárgyra, előfordul az is, hogy szimbolikus jelentéssel bírnak. Éppen ezért az előfordulások térképi ábrázolását úgy oldottam meg, hogy a szó kezdőbetűjéhez hasonló, V alakú fekete jelet rajzoltam, amelyet egy vékony vonallal vízszintesen áthúztam, hogy még véletlenül se lehessen összekeverni a megírásokhoz használt, ugyancsak fekete betűkkel.

11. ábra: Az egyes építményekhez rendelt jelek

f) Pince

Helyneveinket tanulmányozva több esetben is találkozhatunk olyanokkal, amelyek a török korban létesített, gyakran napjainkig is fennmaradt pincészerű építmények emlékét őrzik. E neveink számára hoztam létre ezt a kategóriát, melyet a térképemen egy olyan szimbólummal

jelöltem, amely egy pince bejárataként is felfogható. A fekete vonalakkal megszerkesztett jel kitöltéséhez a szürke színt választottam.

g) Alagút, lyuk

A pincékhez hasonlóan török kori alagutak, különböző célokból kiásott üregek is megőrződtek földrajzi neveinkben. Ezek előfordulásait egy háromszög alakú jellel ábrázoltam, melynek kitöltéséhez – az azonos tartalmi csoportra történő utalásként – ismételten a szürke színt alkalmaztam.

h) Híd

A munkámhoz felhasznált tanulmányban két olyan nevet is találtam, amely törökök által épített hidat jelöl. Ábrázolásukhoz fekete vonalakkal egy hídra emlékeztető jelet rajzoltam, ahol a híd alatt futó vízfolyást a tavak felületénél is használt világoskék kitöltéssel érzékeltettem.

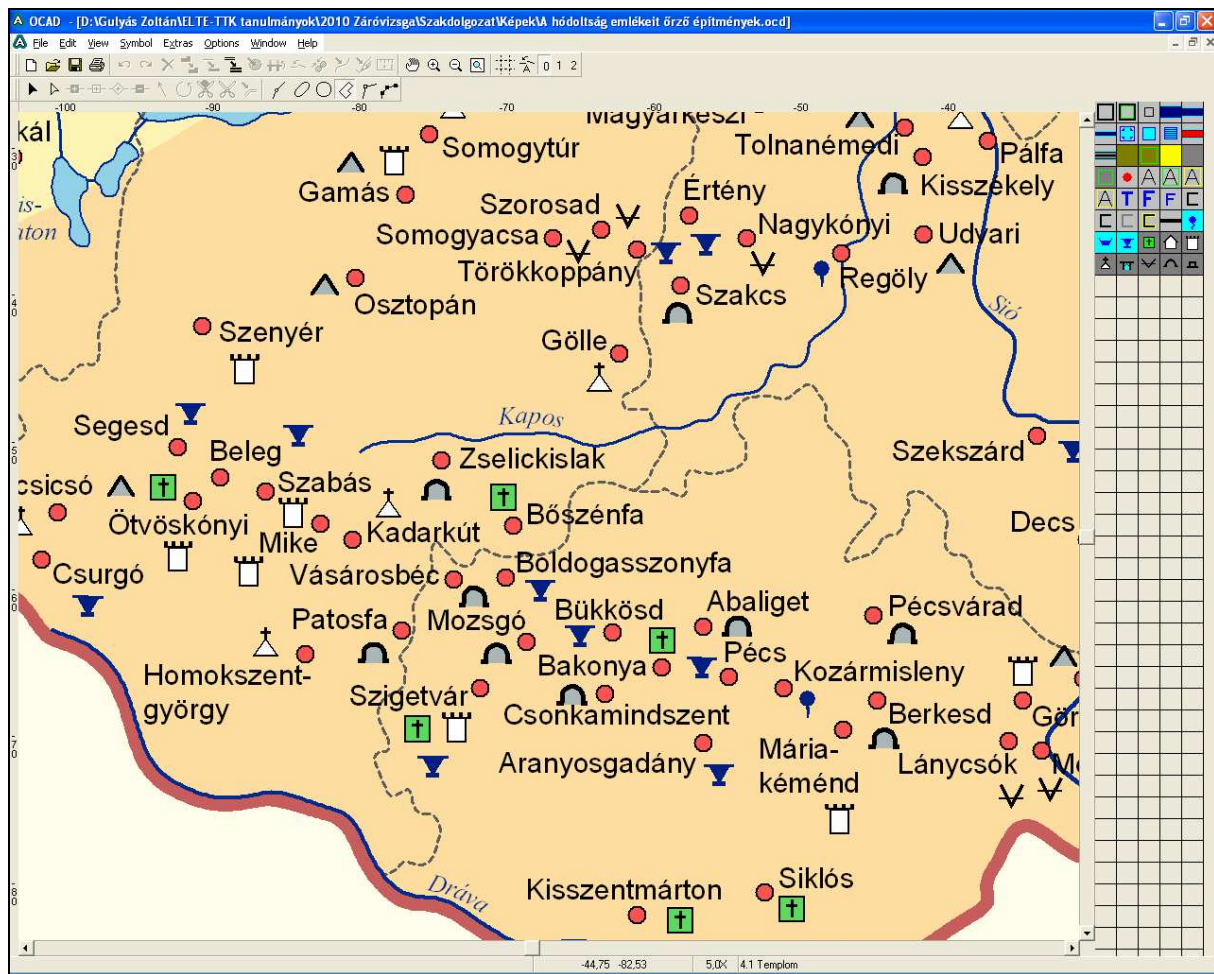
i) Forrás, fürdő, kút

Ebbe a kategóriába azokat a neveinket soroltam, amelyek megőrizték a hódoltsági időszak kútjainak, fürdőinek és forrásainak emlékét. A kategória három alcsoportból áll, ezek szemléltetéséhez háromféle jelet rajzoltam, s mindegyikhez ugyanazt a sötétkék színt használtam. Azon nevekhez, amelyekben a forrás szó köznévi utótagként szerepel, a topográfiai térképeken alkalmazott forrás-jelhez hasonló szimbólumot rendeltem. A fürdőket jelölő nevek előfordulásainak jelét a középiskolai atlaszomból vett példa alapján rajzoltam meg, a kutak bemutatásához pedig egy vizeskupára emlékeztető jelet hoztam létre.

A térképemen Budapest neve mellé három kategória jelét is feltüntettem, jóllehet az általam felhasznált tanulmányban, az építményeket őrző neveink előfordulási helyei között fővárosunk nem szerepel. Mivel köztudott, hogy Buda a magyarországi oszmán-török jelenlét idején fontos szerepkört töltött be, ezért mindenképpen indokoltnak tartottam, hogy valamilyen formában utaljak a várra, valamint a híres budai török fürdőkre és síremlékekre is.

A térképlap megformálása során törekedtem arra, hogy kinézete összhangban legyen a hódoltsági mondák emlékeit bemutató térképpel, így a címet és a jelmagyarázatot ennek megfelelően helyeztem el, s a megírásukhoz használt betűket is ez alapján választottam meg.

A térkép a dolgozatom mellékletei között teljes egészében megtekinthető (5. sz. *melléklet*). Címe: *A hódoltság emlékeit őrző építmények földrajzi neveinkben.*

12. ábra: Részlet az elkészült térképből

4.2. A hódoltsági építmények emlékei

Ebben a fejezet részben sorolom fel azokat a földrajzi neveinket, amelyeknek kialakulása valamilyen formában a magyarországi török hódoltság építményeihez kapcsolható, s amelyek előfordulási helyeit a térképen is megjelenítettem. Helyesírásukat tekintve a neveket, akár csak az előző fejezetben, a rendelkezésemre álló források szerint tüntetem fel.

Erődítmény (vár, őrtorony, sánc):

Ádánd: *Patak-vár* – A hagyomány szerint török vár volt itt, amelyet víz vett körül.

Bajót: *Berényvár* – A néphit szerint vár volt itt. A törökök ostromolták.

Balatonendréd: *Vár-Csige* – Állítólag egy Csige nevű török basának volt a vára. Az 1930-as évek végén egy ankarai régész is kutatott itt.

Dusnok: *Sanac* – Sánc, amelyet a törökök hordtak össze.

Egyek: *Strázsa-halom* – Hajdani török kori őrhely.

Gamás: *Török-vár* – A várfalak romjai még láthatók.

Görcsönydoboka: *Török-sánc* – Itt ásták el a török császár aranyhintáját.

Lovászpata: *Török-sáncok* – Földsánc, a hagyomány szerint a törökök emelték.

Máriakéménd: *Török-vár* – A német szájhagyomány annyit őrzött meg, hogy itt vár állott, mely a török időkben pusztult el.

Mike: *Török-vár* – Földvár, a hagyomány szerint a török építette.

Nyim: *Kási-vár* – Ezen a helyen a hagyomány szerint vár volt a török időkben.

Ötvöskőny: *Várhegy* – A feneketlen posványal körülvett török vár romjai az ötvösi szőlőhegyben még megvannak. A falmaradványokat azóta elhordta a lakosság.

Papkeszi: *Kalap-hegy* – A domb teteje kalap alakú, innen ostromolták a törökök Sári falut.

Szabás: *Várdomb* – A néphagyomány szerint itt török vár állott.

Szentes: *Sánci Rác-tanya* – Itt sáncolták el magukat a török elől a magyarok.

Szenyér: *Várdomb* – A hagyomány szerint török vár volt itt.

Szigetvár: *Török-rom* – Az ásátások törökkori őrtorony vagy őrhely alapjait tárták fel.

Szilvásvárad: *Török-sánc* – A törökök idején itt volt a figyelő.

Tápióság: *Várhegy* – A törökök idején itt földvár állott.

Tata: *Öreg-vár* – A török időkben végvár volt.

Vác: *Török-sánc* – Földtöltés maradványai Vác határában, kapcsolatos az ún. török hegyi szőlőkkel, itt bújtak meg a várost ostromló török hadak.

Ház:

Mezőtárkány: *Török-ház* – Az öregek szerint a török időkből maradt meg az épület. Úgy tartják, még alagútja is van, ami Miskolc felé vezet. A törökök után pandúrok lakták, akik a betyárokat üldözték.

Templom:

Bakonyszentiván: *Török-templom* – A néphagyomány szerint a török korban templom volt itt.

Bodorfa: *Templom-domb* – A hagyomány szerint a török idők előtt itt templom és temető volt. A törökök ostromolták a templomot és lerombolták.

Dióskál: *Pusztaszentetyházi-horgos* – A törökdúlás előtt itt egy templom állt.

Gölle: *Török-templom* – Szántáskor emberi csontokat találtak itt.

Homokszentgyörgy: *Török-templom* – Egy templom volt itt, a törökök rombolták le.

Kadarkút: *Török-templom* – Tégladarabokat találtak erre.

Köveskál: *Református templom* – A templom a török időkben kétszer is leégett.

Nemesvámos: *Romtemplom* – A törökdúlás idején elpusztult templom.

Pálfa: *Török-templom* – Itt volt a régi Alegres falu temploma.

Sáska: *Pusztatemplom* – A néphagyomány szerint Dabos temploma volt, a török felégette.

Somogyicsó: *Török-templom* – A török világ előtt itt állt a falu temploma.

Somogytúr: *Török-templom* – Romos épületmaradványok, melyeket a nép török időkből való templomromnak tart.

Velemér: *Török-templom* – A hagyomány szerint a velemérik a török elől a templomba menekültek, de onnan egy magyarul tudó török kicsalta őket, és néhányuk kivételével török kardtól pusztultak el.

Temető:

Bakonya: *Török-temető* – Törökkori temető volt.

Bószénfa: *Török-temető* – A hagyomány szerint a törökök temetkeztek ide.

Dömsöd: *Török-temető* – A község határában van, „hova régen a törökök temetkeztek”.

Kisszentmárton: *Török-temető* – A törökök temetője volt itt valamikor.

Kunszentmiklós: *Törökök högye* – Egy kis halom neve, a régmúltban kurgán lehetett.

Olaszfa: *Török-temető* – Sok törököt temettek ide, kórház is volt itt.

Öskü: *Török temető* – A középkori kerek kápolnát a néphagyomány török eredetűnek hitte, a közelében feltárt temetőt ezért nevezték így.

Ötvöskónyi: *Török temető* – Itt állítólag törökkori sírokat találtak.

Pölöske: *Naty-hányás* – Törökfutáskor itt temették el a basát.

Siklós: *Töröktemetés* – A török idők emlékét őrzi. Koponyákat, csontokat találtak itt.

Sítke: *Török-emlék* – A hagyomány szerint négy török vezért temettek el itt.

Szentgyörgyvölgy: *Török-temetés* – A törökfutáskor három törököt temettek el itt.

Szigetmonostor: *Török-temető* – Török pénzeket, késeket találtak itt.

Szigetvár: *Török-temető* – Itt van a szigetvári ostromkor elesett török katonák tömegsírja.

Visonta: *Török-temető* – A néphagyomány szerint a magyarok cselet vetettek egy török csapatnak, s a meghalt törököket ide temették el.

Vaskapu:

Iharkút: *Vaskapu* – A néphit szerint itt volt a török sáncok vége.

Lánycsók: *Vaskapu* – „Még a török idejéből viseli ezen elnevezést.”

Mohács: *Vaskapu* – 1526-ban 300 pécsi diák állt őrt a török ellen, s élő „vaskaput” rögtönöztek, itt lelték halálukat. A törökök vezére is elesett, katonái a Bég-réten temették el.

Nagykőnyi: *Vaskapu* – Kb. 8-10 méter mély mesterséges bevágás a Bagó-hegyen.

Nyim: *Vaskapu* – Egyesek szerint a törökök idején vaskapu állt itt.

Som: *Vaskapu* – A hagyomány szerint a török időben itt kapu volt.

Somogyacsa: *Vaskapu* – A hagyomány szerint a török hódoltság idején itt kapu volt.

Szorosad: *Vaskapu* – A hagyomány szerint a törököknek volt itt egy vasból készült kapujuk.

Tornyiszentmiklós: *Vaskapu* – A törököknek volt itt egy kapujuk, ami mögött kincset ástak el azért, hogy majd visszajöhessenek érte. Erről a mondáról kapta a nevét.

Vértesszőlős: *Vaskapu* – Valamikor hatalmas kapu volt, a törökök rombolták szét.

Pince:

Abaliget: *Török-pince* – Sziklaalakulat és barlangszerű bemélyedés. A törökök itt rejtették el fegyvereiket, amikor elűzték őket innen.

Berkesd: *Török-pince* – Itt volt a törökök bora nagy hordókban meg bortömlőkben.

Csonkamindszent: *Török-pince* – Pincszerű lyuk. Úgy tartják, hogy itt egy kolostor állt.

Kisszékely: *Barátok pincéje* – A hagyomány szerint a törökök hagyták itt.

Mozsgó: *Török-pince* – Egy kis plató közepén 2 méter átmérőjű és 5 méter mélységű kútszerű üreg van. A népmonda szerint ez a Szigetvárt Mozsgóval összekötő alagút bejárata.

Patosfa: *Török-pince* – Egy földalatti üreg beomlott bejárata. A hagyomány szerint itt volt az egyik vége a falu határa és Szigetvár, illetve Szulimán tábora között ásott alagútnak.

Pécsvárad: *Török-pince* – A török időkből származó épület, pince.

Szakcs: *Török-pince* – Erdőben lévő pince. A hagyomány szerint még a törökvilágban épült

Vásárosbéc: *Török-pince* – A domboldalban lévő üreg, a hagyomány szerint a törökök ásták.

Zselickislak: *Török-pince* – A néphit szerint itt van egy török kori alagút bejárata.

Alagút, lyuk:

Balatonendréd: *Barát-lik* – Kisebb barlang. A mai néphit szerint a törökök építettek itt alagút, amely Szántódig ért.

Balatonkenese: *Török-likak* – A löszfalban kilenc barlang van, ide menekültek a török elől.

Dunaszekcső: *Török-lik* – Alagút bejárata a török időkből.

Gamás: *Török-lik* – Pincszerű mélyedés, török kori alagút bejáratának is tartják.

Magyarkeszi: *Török-lik* – Partba ásott lyuk, melyet a hagyomány szerint a törökök ástak.

Osztopán: *Török-lik* – A partoldalba vágott pincszerű üreg.

Ötvöskőnyi: *Török-lik* – Itt van a török hódoltság idejéből való alagút bejárata.

Tolnanémedi: *Török-lik* – A népmonda szerint alagút van itt. A simontornyai várhoz vezet.

Udvari: Török-lik – A portyázó törökök elől ide menekült a lakosság.

Veszprém: Török-lik – Sziklarepedés, amely a monda szerint török őrhely volt.

Híd:

Tápióság: Török-híd – A népi hiedelem szerint a törökök építették.

Tapolcafő (Pápa): Török-híd – A hagyomány szerint törökök készítették a kőből épült hidat.

Forrás:

Kozármisleny: Török-fóras – A török időkből való.

Regöly: Bőszei-fóras – Bővizű forrás, amely a hagyomány szerint már a török idején megvolt.

Fürdő:

Dömsöd: Török-tó – Dömsöd belterületén hajdan „víztartó hely, hol a törökök fürödhettek, most házak vannak rajta”.

Eger: Török-fürdő – A reumakórházhoz tartozik. Állítólag a török időből származik

Kút:

Aranyosgadány: Törökök-kuttya – Korábban kiépített medence, melyhez lépcsőkön kellett lemenni. Még a török hódoltság idején készült.

Bátor: Török-fejes-kút – A török időkből való.

Beleg: Török-kut – Állítólag a törökdúlás idejéből való.

Boldogasszonyfa: Török-kut – „Melyről az a monda, hogy Szigetvár ostroma idejében, mi ide egy óra, a törökök kedves tanyája volt, hol erre vonatkozó tárgyak is találtak.”

Bükkösd: Török-kut – A török időkből való, a törökök építették.

Csurgó: Basa-kút – A község határában lévő két nevezetes forrás egyike, a török uralom emlékét őrzi.

Decs: Török-kút – A török időkben készült, s márványcsővel volt kirakva, ahonnan vascsöveken vezették le a vizet.

Dióskál: Badics Naca kuttya – Itt volt a török basa leányának fürdőhelye.

Értény: Törökök kutja – Az adatközlők szerint már a török időkben megvolt.

Felsőszölnök: Török-kut – A hagyomány szerint a törökök ásták.

Kiskunhalas: Janicsár-kút – A hagyomány szerint a török világban itt garázdálkodó janicsárok közül egyet itt ütöttek agyon, és ebbe a kútba dobták.

Nagyoroszi: *Bég-kút* – 1552 nyarán, amikor Ali basa Drégely várát vette ostrom alá, Nagyoroszit ismét megszállták a törökök. A Bég kútja helyén Ali basa sátra volt, a kutat is ő ásatta.

Nemesvámos: *Nagy-kut* – „Van még... egy szép forrás..., ennek alsó része faragott nagy kövekkel van még most díszesítve, ezen kút vagy forrás hajdan a törököknek fürdő helyök volt.”

Pécs: *Török-kút* – Török kori kút.

Segesd: *Török-kut* – A hagyomány szerint még a törökök építették.

Solymár: *Török-kút* – Az erdőben volt és állítólag a törökök ásták.

Székesfehérvár: *Janicsár-kút* – A palota felé folyó vízér a Rác-város nevű külvárosban.

Szekszárd: *Borkút* – Ibrahim basa ebbe a kútba öntötte a borát.

Szigetvár: *Török-kút* – Bővizű forrás volt, a vizét a várba is bevezették.

Sződ: *Török kut* – A község belterületén egy gránitból készült kutat így neveztek, mivel a törökök építették. Megvolt még az 1860-as években is.

Törökkoppány: *Török-kut* – A hagyomány szerint égetett agyagcsöveken vezették innen a vizet a faluba, a török fürdőhöz.

5. Összefoglalás

Dolgozatom megalkotása során két fontos célt tartottam szem előtt: egyrészt a térképészet eszközeinek alkalmazásával egy olyan munkát kívántam létrehozni, amely a török hódoltsághoz kapcsolódó földrajzi neveink előfordulási helyeinek és keletkezési körülményeinek bemutatásával hozzájárul a nyelvi és néprajzi hagyományaink megismeréséhez, az olvasók honismeretének gazdagításához; másrészt az általam készített térképekkel igyekeztem minél szemléletesebb kiegészítést nyújtani Szabó tanár úr kiváló könyvéhez.

A térképi bemutatáshoz jó kiindulási alapot jelent, hogy a szerző a neveket – jobb áttekinthetőségük érdekében – meghatározott témakörök szerint csoportosította. Ugyanakkor ahhoz, hogy az előfordulási helyek minél kifejezőbb módon jelenjenek meg a térképen, további kategóriák bevezetésére volt szükség. Azonban a nevek keletkezése olyannyira sokszínű, hogy sok esetben még így is nehézséget okozott a térképi ábrázolás szempontjából történő osztályozásuk. Mivel a hódoltsági emlékeket őrző neveink igen jelentős része a dél-dunántúli megyéinkben, egymáshoz viszonylag közel fordul elő, ezért – hogy a települések neveit a hozzájuk tartozó jelekkel együtt az olvasó számára jól láthatóan ábrázolhassam – bizonyos nevek megjelenítésétől el kellett tekintenem. Például az építmények emlékeit bemutató térképen nem szerepelnek azok a neveink, amelyek kialakulása a török kori fölhányásokhoz, mesterséges dombokhoz és halmokhoz fűződik, jóllehet a szerző csoportosítása szerint a hódoltsági időszak építményeinek kategóriájához tartoznak.

Fontos hangsúlyoznom, hogy a dolgozatomhoz mellékelt térképek a tanulmányban szereplő neveknek csak egy részét mutatják be. Ugyanakkor a könyv alapján további térképek létrehozásának lehetőségeit is mérlegeltem. Nagyon tetszett az a fejezet is, amely az oszmán-török nyelvi hatásra visszavezethető helyneveinkkel foglalkozik. Ezért egy olyan térkép készítéséhez is hozzáfogtam, amely a népetimológiával kialakult helyneveinkkel együtt szemlélteti az oszmán-török eredetű, ma is ismert köznevekből (pl. basa, bég, hodza, janicsár) keletkezett földrajzi neveinket. Előfordulási helyeiket különféle méretű és színű geometriai alakzatokkal jelenítettem meg.

A magyarországi török hódoltság témakörének kutatását természetesen e dolgozat megírását követően is szeretném folytatni. Céлом, hogy további hazai és határon túli források felkutatásával minél több török kori emlékeket őrző földrajzi nevet gyűjtssek, s előfordulásukat, kialakulásuk körülményeit különböző méretarányú térképek segítségével szemléltessem.

6. Köszönetnyilvánítás

Ezúton is köszönetet mondok *Gercsák Gábor tanár úrnak*, hogy témavezetőm lett és észrevételeivel, értékes javaslataival segítséget nyújtott dolgozatom elkészítéséhez, továbbá *Szabó József tanár úrnak*, a Szegedi Tudományegyetem professzorának, hogy könyvének egy példányát eljuttatta számomra, ezzel is segítve a munkámat.

Köszönettel tartozom még *Matula Györgyi tanárnőnek* az OCAD program használatának megtanításáért, valamint *Kovács Tiborné tanárnőnek* a török hódoltság témakörében folytatott kutatásaimat segítő hasznos tanácsaiért.

7. Irodalomjegyzék

7.1. Felhasznált irodalom

BASKI IMRE: Oszmán-török szavak helyneveinkben, Névtani Értesítő 28 (2006), 83–89. old.

EVLIA CSELEBI török világutazó magyarországi utazásai (ford. Karácson Imre), Budapest, Gondolat, 1985

FEKETE LAJOS – NAGY LAJOS: Budapest története a török korban, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986

GERŐ GYŐZŐ: Az oszmán-török építészet Magyarországon (dzsámik, türbék, fürdők), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980

HEGYI KLÁRA: A török hódoltság várai és várkatonasága, Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete, 2007

HEGYI KLÁRA: Török berendezkedés Magyarországon, Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete, 1995

SZABÓ JÓZSEF: A török hódoltság néprajzi és nyelvi maradványai földrajzi neveinkben, Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2008

ZENTAI LÁSZLÓ: Számítógépes térképészet, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2000

7.2. Felhasznált internetes források

Oszmán-török építészeti emlékek Magyarországon
<http://www.rodosto.hu/hu/magyar.html>

Terebess Ázsia Lexikon és Terebess Ázsia E-Tár
<http://www.terebess.hu/>

Utcakereso.hu – Budapest térkép – nagyvárosok és Pest megyei települések térképei
<http://www.utcakereso.hu/>

8. Mellékletek

Dolgozatom mellékletei között nemcsak az általam készített négy térkép szerepel, hanem megtalálható a tanulmányhoz tartozó térképvázlat másolata is, amelyet a térképeim szerkesztéséhez használtam fel. A dolgozatokhoz mellékelte térképlapok elrendezése során felléphet az a probléma, hogy a térkép méretaránya a kívánt méretű papírlapon nem teszi lehetővé a mellékletek sorrendjére utaló megírások kereten kívüli, esztétikus feltüntetését. Ezért én azt a megoldást alkalmaztam, hogy a térképmellékletek sorszámát a kereten belül, diszkrét módon a jobb felső sarokban helyeztem el, ahol egyáltalán nem zavarja a térkép olvasását. A mellékletek a következők:

- 1. melléklet:* A Tabán földrajzi név előfordulási helyei (a térképek készítéséhez felhasznált eredeti térképvázlat)
- 2. melléklet:* A Tabán földrajzi név előfordulási helyei Magyarországon (színes térkép)
- 3. melléklet:* A Tabán földrajzi név előfordulási helyei Magyarországon (fekete-fehér térkép)
- 4. melléklet:* A török mondakör típusai helyneveinkben (színes térkép)
- 5. melléklet:* A hódoltság emlékeit őrző építmények földrajzi neveinkben (színes térkép)